

Motivace seniorů ke vzdělávání

Marie Valčíková

Bakalářská práce
2016

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Ústav pedagogických věd

akademický rok: 2015/2016

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Marie Valčíková**
Osobní číslo: **H12517**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Andragogika v profilaci na řízení lidských zdrojů v neziskové sféře**
Forma studia: **kombinovaná**

Téma práce: **Motivace seniorů ke vzdělávání**

Zásady pro vypracování:

Zpracování rešerše a studium odborné literatury.
Vymezení teoretických východisek z oblasti specifík vzdělávání seniorů a faktorů vedoucích seniory ke vzdělávání.
Příprava metodiky výzkumné části.
Realizace kvantitativního výzkumu formou dotazníkového šetření.
Zpracování a vyhodnocení získaných informací, včetně jejich interpretace.
Vyvození závěrů na základě výsledků, shrnutí a doporučení pro praxi.

Rozsah bakalářské práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

CHRÁSKA, Miroslav. Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu. Vyd. 1. Praha: Grada, 2007, 265 s. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-1369-4.

KOZÁKOVÁ, Zdeňka a Oldřich MÜLLER. Aktivizační přístupy k osobám seniorského věku. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006, 54 s. ISBN 80-244-1552-6.
MÜHLPACHR, Pavel. Gerontopedagogika. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2004, 203 s. ISBN 80-210-3345-2.

ONDRÁKOVÁ, Jana. Vzdělávání seniorů a jeho specifika. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2012, 168 s. ISBN 978-80-7465-038-3.

ŠERÁK, Michal. Zájmové vzdělávání dospělých. Vyd. 1. Praha: Portál, 2009, 207 s. ISBN 978-80-7367-551-6.

Vedoucí bakalářské práce: **Mgr. Eva Šalenová**
Ústav pedagogických věd

Datum zadání bakalářské práce: **4. prosince 2015**

Termín odevzdání bakalářské práce: **27. dubna 2016**

Ve Zlíně dne 4. prosince 2015

doc. Ing. Anežka Lengalová, Ph.D.
děkanka

Mgr. Jakub Hladík, Ph.D.
ředitel ústavu

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné;
- na bakalářské práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Ve Zlíně 10. 2. 2016

☐

.....

1) Zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nejdříve zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlášení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezahrnuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacího zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.

3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užit či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělků jim dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlíží k výši výdělků dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Bakalářská práce je zaměřená na vzdělávání seniorů. V teoretické části se autorka ve třech kapitolách zaměřuje na stěžejní témata jako je senior, motivace a vzdělávání seniorů, objasňuje cíle a význam edukace seniorů. Současně se věnuje motivačním teoriím a hierarchii potřeb. Empirickou část tvoří kvantitativní výzkum, který je realizován formou dotazníkového šetření. Autorka zde prezentuje vlastní studii zabývající se postojem seniorů ke vzdělávání a souvislostí motivace s jejich předchozím dosaženým vzděláním, s místem bydliště a dále pak zájmem jako motivační silou.

Klíčová slova:

Motivace, vzdělávání, senior, pedagogika, andragogika, gerantogogika.

ABSTRACT

This bachelor thesis is focused on the education of seniors. In the theoretical part the author concentrates in three chapters on crucial topics, such as seniors, motivation and education of seniors, she clarifies objectives and significance of educating seniors. At the same time, she deals with motivational theories and hierarchy of needs. The empirical part consists of quantitative research which is carried out in the form of a questionnaire. The author presents her study in respect of the attitude of the elderly to education and a connection between motivation and the level of education achieved, place of residence and interest as a motivational force.

Keywords:

Motivation, Education, Seniors, Pedagogy, Adult Education, Gerontagogy

Dokud žiješ, uč se! Nečekej, že moudrost s sebou přinese stáří.

Solón

Ráda bych zde poděkovala vedoucí bakalářské práce Mgr. Evě Šalenové za odborné vedení, cenné rady a vstřícný přístup i připomínky k této bakalářské práci. Poděkování patří rovněž celé mé rodině za podporu a trpělivost po celou dobu mého studia.

OBSAH

ÚVOD	10
I TEORETICKÁ ČÁST	11
1 SENIOR	12
1.1 DEFINICE POJMU SENIOR	12
1.2 SENIORI VE VĚKOVÉ SKLADBĚ OBYVATELSTVA ČR	14
1.3 ZMĚNY VE STÁŘÍ	15
1.3.1 Fyzické změny	15
1.3.2 Psychické změny	16
1.3.3 Socioekonomické změny	16
2 MOTIVACE	18
2.1 CO JE MOTIVACE	18
2.2 KOMPLEXNÍ MOTIVAČNÍ TEORIE – TEORIE A HIERARCHIE POTŘEB	20
2.3 MOTIVACE SENIORŮ	21
3 VZDĚLÁVÁNÍ	25
3.1 VZTAH MEZI PEDAGOGIKOU, ANDRAGOGIKOU A GERAGOGIKOU	25
3.2 DEFINICE POJMŮ VZDĚLÁVÁNÍ A VZDĚLÁNÍ	26
3.3 FORMY VZDĚLÁVÁNÍ.....	27
3.4 VZDĚLÁVÁNÍ SENIORŮ	28
3.5 MOŽNOSTI VZDĚLÁVÁNÍ SENIORŮ V ČESKÉ REPUBLICE	31
3.6 BARIÉRY PŘI VZDĚLÁVÁNÍ SENIORŮ	31
II PRAKTICKÁ ČÁST	33
4 CHARAKTERISTIKA VÝZKUMU	34
4.1 CÍL VÝZKUMU	34
4.2 VÝZKUMNÝ PROBLÉM	34
4.2.1 Dílčí výzkumné problémy	34
4.2.2 Hypotézy	35
4.2.3 Charakteristika klíčových pojmů	35
4.2.4 Časový plán a harmonogram výzkumu	36
4.3 METODIKA VÝZKUMU	37
4.3.1 Výzkumný vzorek	37
4.3.2 Výběr.....	38
5 ANALÝZA A INTERPRETACE DAT VÝZKUMU	40
5.1 ANALÝZA VÝZKUMNÝCH PROBLÉMŮ	40
5.1.1 Postoj seniorů ke vzdělávání v seniorském věku	40
5.1.2 Vnímání vlastní motivace ke vzdělávání u seniorů.....	41
5.1.3 Vliv dosaženého vzdělání na úroveň motivace seniorů ke vzdělávání	42
5.1.4 Rozdíly v motivaci ke vzdělávání u seniorů žijících ve městě a na venkově	44
5.1.5 Zájem jako motivační síla ve vzdělávání seniorů	46
SHRNUTÍ	51
ZÁVĚR	53
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	54

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK.....	57
SEZNAM OBRÁZKŮ	58
SEZNAM TABULEK.....	59
SEZNAM PŘÍLOH.....	60

ÚVOD

Téma vzdělávání evokuje ve většině z nás představu dítěte či mladého člověka - studenta, sedícího ve školní lavici a sledujícího výuku - učícího se. Snad každé dítě se pak těší na okamžik, kdy ukončí povinnou školní docházku a bude z něj sňato břímě učení. Až později s věkem si uvědomí, že proces vzdělávání je celoživotní záležitostí a s jeho absencí bude jen stěží dosahovat na vytčené cíle.

Vzdělávání má ovšem v každé etapě života svou specifickou tvář a význam. V podstatě začíná s prvním nadechnutím dítěte a zpracováním prvních vjemů z okolí. Zatímco v dětství se jedná o růst a rozvoj osobnosti, v dospělosti jde především o zvyšování kvalifikace či rekvalifikaci v pracovní činnosti a rozvíjení osobních zálib. Potřeba vzdělávání se však neomezuje jen na dospělé v produktivním věku, ale týká se i seniorů, dospělých v postproduktivním věku. Ve stáří se opět mění cíl i charakter tohoto procesu a do popředí se dostává otázka motivace – důvod, proč máme potřebu se vzdělávat nejen v dětství a v produktivním věku, ale po celý život. Snad každý chce prožít seniorský věk a penzi plnohodnotně – zůstat zdravý a vitální, věnovat se činnostem, na které neměl v dosavadním životě časový prostor. „Hnacím motorem“ jednotlivce ke splnění těchto přání se tak stává téměř výhradně jeho vnitřní motivace a vzdělávání může být jedním z faktorů uspokojování pocíťovaných potřeb.

Výše popsané skutečnosti a osobní zkušenost nás vedou ke zpracování bakalářské práce na téma „Motivace seniorů ke vzdělání“, která se bude blíže zabývat potřebami seniorů ke vzdělávání a jejich preferencemi v různém stádiu stáří. Téma náleží do oblasti andragogiky, vědy o vzdělávání dospělých. Cílem této práce je popsat fenomén vzdělávání seniorů a charakterizovat sociodemografické faktory, které ho ovlivňují. V teoretické části se budeme věnovat vymezení pojmů senior, motivace a vzdělávání. V praktické části si pak klademe za cíl vedle charakteristiky vlastního výzkumu prezentovat vlastní studii popisující postoj seniorů ke vzdělávání v seniorském věku, vnímání jejich vlastní aktuální motivace a zkoumající vztahovou problematiku motivace seniorů ke vzdělávání a jejich předchozího dosaženého vzdělání, dále pak interakcí s místem bydliště ve městě či na venkově a v neposlední řadě i zájmem jako motivační silou.

TEORETICKÁ ČÁST

1 SENIOR

1.1 Definice pojmu senior

Definovat pojem senior je velmi složité, neboť jak v odborné literatuře, tak v běžném životě neexistuje jednoznačný názor na začlenění jedinců do této kategorie. Konsensus panuje v náhledu na seniorský věk jako na stáří.

Stáří je jedna z etap lidského života, která je propojena s řadou více či méně významných sociálních, biologických a psychologických změn. Je to zároveň proces nezvratných změn v živém organismu, které postupně omezují a oslabují a atrofují jeho funkce. Je to celoživotní proces, který patří mezi poslední etapu života, tato fáze bývá nazývána jako post vývojová. Přináší nadhled a moudrost, pocit naplnění, ale taky úbytek energie. Je to období relativní svobody, ale i dobou postupných nevyhnutelných ztrát ve všech oblastech lidského života (Vágnerová, 2007, s. 299).

Zde lze nastolit ale řadu otázek: „Jaké to tedy je – být starý? A je člověk starý od chvíle, kdy se stane starobním důchodcem? Jaké je vlastně stáří, jak je prožíváme a jak bychom je prožívat měli? Každý člověk stárne. Toto elementární tvrzení je všeobecně známé a uznávané. Ostatně lidé říkají, že stárnutí a stáří, stejně jako smrt, jsou jedinou spravedlivou jistotou, kterou máme“ (Haškovcová, 2010, s. 16). Odpovědi na výše nastolené otázky procházely v minulých desetiletích proměnou, neboť docházelo a stále dochází ke změně životní úrovně a životního stylu.

„Je třeba říci, že současný senior vypadá v dnešní době podstatně lépe než kdysi a je také podstatně zdravější. Vystihnout povahové rysy seniorů není jednoduché a rozhodně bychom se neměli spokojit pouze s všeobecným konstatováním, že každému z nich ubývá psychických sil. To proto, že každý starý člověk měl zcela odlišný individuální osud, který odborníci nazývají běh života či životní dráhu (lifespan, over the life span). Problém celkového psychického profilu senioru tkví totiž v tom, že mnohé vlastnosti, které rádi připisujeme stáří, nejsou důsledkem věku, ale individuálních zvláštností osobnosti. Proto řada autorů pokládá za správné poznat nejprve životní dráhy jednotlivých starých lidí a pak teprve odvodit celkový portrét seniorů, skládající se z prvků, které jsou zastoupeny pravidelně nebo vysokou četností“ (Haškovcová, 2010, s. 141).

V současné společnosti je pokládán za seniora ten jednotlivec, kterému vznikl vzhledem ke kalendářnímu věku právní nárok na starobní důchod. Držitel starobního důchodu je tu-

díž pokládán za starobního důchodce, tedy za starého člověka. Skutečnost odchodu do důchodu bere většina lidí jako počátek stáří. Stanovení ovšem počátku stáří, kdy se jedinec stává seniorem, je obtížné. Hranice důchodového věku se neustále mění a závisí na demografických charakteristikách populace. Seniorsy nenajdeme jako soudržnou sociální skupinu, můžeme je označit základními znaky, kterými se jednotliví senioři odlišují. Je to věk, stav, rodinné zázemí, finanční příjem, ale i například schopnost aktivního přístupu k životu ve starším věku. Stárnutí přináší nové podněty a situace do života seniora, se kterými se každý musí nějakým způsobem vypořádat. Adaptace na stárnutí má u každého seniora jiný průběh. Zejména v okamžiku po odchodu do důchodu se mění a přehodnocují nejen role, ale v závislosti na tom i hodnoty a postoje. Období důchodu může být chápáno jako doba, která nemá jasně vymezený obsah a obecně platný smysl. Z hlediska společnosti splnil senior jeden vývojový úkol, a když už ho společnost nepotřebuje, má právo rozhodovat o svém soukromém životě podle svého přání. Svoboda raného stáří se může stát zátěží, protože ji lidé neumějí využít. Zvykli si, že je jejich život organizován v rámci nutnosti chodit do zaměstnání a nyní se jedna časově i obsahově důležitá náplň všedního dne ztrácí. Problém pocitu prázdnoty života v důchodu často spočívá v tom, že lidé byli zvyklí na předem dané rozvržení pracovního dne a volnočasových aktivit. Z tohoto schématu najednou zmizela složka pracovních povinností a navýšil se objem volného času, o kterém nedokážou sami rozhodnout. V produktivním věku se jim volného času dostávalo jen zřídka, ba naopak řešili spíše opačný problém. Je obecně známo, že se senioři většinou neradi rozhodují a najednou stojí před otázkou uspořádání jejich volného času.

Spokojenost staršího člověka s každodenním rozvrhem různých aktivit závisí do značné míry na něm a to může být obtížné a nepříjemné. Pocit životní pohody a spokojenosti s vlastním životem se může po odchodu do důchodu měnit různým způsobem, může se zhoršit, ale i zlepšit, a stejně tak se nemusí měnit vůbec, nebo jen minimálně. Stabilitu spokojenosti, která přetrvává i po odchodu do důchodu, lze chápat jako signál osobní vyrovnanosti usnadňující přijetí vlastního stárnutí a s ním spojených změn (Vágnerová 2007, s. 356).

Proto je důležité, aby senioři zůstali aktivní a snažili se nalézt nové činnosti, na které neměli čas, je třeba dobrá motivace a stimulace seniorů. Tím mohou být různé oblasti zájmových činností, pracovních aktivit, cvičení, cestování a další, které vedou k aktivizaci a tvoří se díky nim něco nového. Stáří přináší nové zkušenosti, s nimiž se musí každý člověk vyrovnat sám. Záleží na jedinci, jak tento evoluční úkol zvládne.

V této práci budeme za cílovou skupinu seniorské populace považovat jedince ve věku 60 a více let. Při této klasifikaci vycházíme z členění podle Světové zdravotnické organizace, která kategorizuje stáří na:

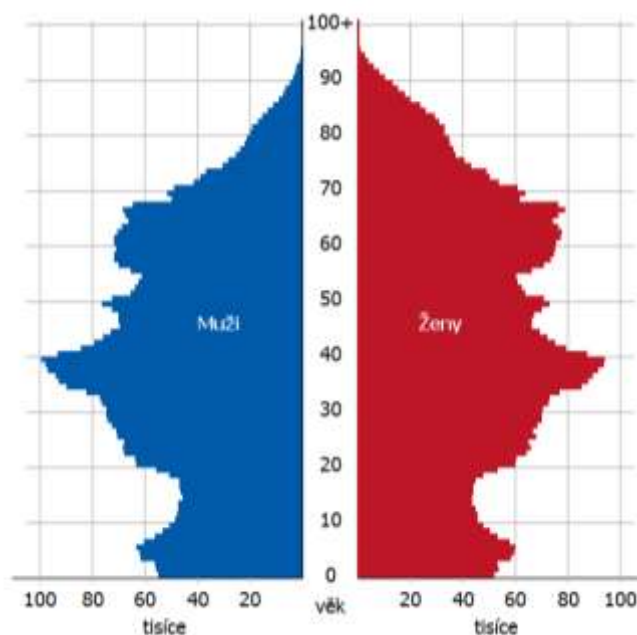
- Vyšší věk, rané stáří: 60–74 let
- Pokročilý věk, vlastní stáří: 75–89 let
- Dlouhověkost: 90 let a více

(Pacovský a Heřmanová, 1981, s. 14).

1.2 Senioři ve věkové skladbě obyvatelstva ČR

Z demografického pohledu je jednoznačně patrné, že dochází ke změnám ve věkovém rozložení populace v ČR. Věková struktura obyvatel je v posledních letech označována za regresivní, neboť skupina obyvatel předproduktivního věku (děti) nepřevyšuje složku seniorů, tj. obyvatel v postproduktivním věku. Z pohledu na graf věkového složení obyvatelstva na konci roku 2013 je zřetelný pokles porodnosti a nárůst populace seniorů. Z výše uvedených faktů je zřejmé, že témata vztahující se ke kvalitě života seniorů nabývají a budou nabývat na aktuálnosti.

Obrázek 1: Věková struktura obyvatel ČR

(Český statistický úřad, 2016)

Tento trend je více patrný při podrobnějším náhledu na vývoj složení obyvatelstva v letech 2010 až 2014, kdy meziroční nárůst populace seniorů tvořil 0,4 až 0,7%.

Tabulka 1: Složení obyvatelstva ČR podle věkových skupin ke dni 31. 12. 2014

Rok	2010	2011	2012	2013	2014
Počet obyvatel celkem (tis. osob)	10 533	10 505	10 516	10 512	10 538
muži	5 169	5 158	5 164	5 162	5 177
ženy	5 364	5 347	5 352	5 350	5 361
v tom ve věku:					
0 - 14	1 518	1 541	1 560	1 577	1 601
15 - 64	7 379	7 263	7 188	7 109	7 057
65 a více	1 636	1 701	1 768	1 826	1 880
v tom ve věku (v %):					
0 - 14	14,4	14,7	14,8	15,0	15,2
15 - 64	70,1	69,1	68,4	67,6	67,0
65 a více	15,5	16,2	16,8	17,4	17,8

(Český statistický úřad, ©2015)

1.3 Změny ve stáří

Individuální změny ve stáří můžeme rozdělit do tří výchozích okruhů: fyzické, psychické a socioekonomické.

1.3.1 Fyzické změny

Otázka fyzického bezpečí je pro seniory spojena s nutností žít bez bolesti. Přejí si být fyzicky soběstační, přinejmenším v rámci svého bytu. Senioři s omezenou mobilitou mají velmi často obavu z pádů. V případě opakovaných pádů je tato nejistota zesílena (Příbyl, 2015, str. 52). Fyzické transformace vyvolávají oprávněnou obavu ze stáří z pohledu mladších generací. Zhoršující se zdravotní stav se plně odráží i v nárůstu fyzicky neaktivních seniorů. Taky se jedná o proměnu vizuální – šedivé vlasy, vrásky atd. Vizuální změny mohou být pro někoho ale horší, než jeho zdravotní stav (Ondráková, 2012, s. 18). Vágnerová uvádí, že zdůrazňování zdravotních problémů a zaměřenost na vlastní tělo může významně zkomplikovat i sociální postavení staršího člověka. Tendence vynucovat si pozornost pomocí somatických stesků je běžnou reakcí starých lidí. Člověk, který si neustále na něco stěžuje, bývá považován za obtížného a nepříjemného (Vágnerová, 2007, s. 313).

1.3.2 Psychické změny

Charakteristickým projevem v procesu stárnutí je úbytek mozkové tkáně a to má vliv na psychiku. Změnu v oblasti kognitivních (poznávacích) funkcí nejlépe vystihuje výraz zpomalení. Senioři potřebují více času k vykonání nějakého úkolu, na druhou stranu se snaží daný úkol vykonat precizně. K negativním proměnám dochází také v oblasti pozornosti. Stárnutí negativně ovlivňuje také většinu paměťových funkcí. Vliv zde má vzdělání, rozumové schopnosti, míra užívání paměti aj. Psychické změny jsou ovlivněny individuálním životním stylem jednotlivých lidí. Lidé již nemusí využívat všech svých schopností a dovedností, které během svého života běžně užívali. V seniorském věku je nepotřebují. Psychické změny jsou ovšem velmi individuální (Ondráková, 2012, s. 23). Potřeby psychické bývají často spjaty s existencí člověka, které je předpokladem jeho bytí a prolíná se i s potřebami duchovními. Pro kvalitu života, obzvláště v seniorském věku, nabývají tyto potřeby na významu. Starý člověk potřebuje ke spokojenosti klid, potřebuje důvěřovat svým blízkým, má rád svůj řád svého prostředí, proto přizpůsobení se novému prostředí je pro seniory mnohem více obtížné. Na úrovni existenciálních potřeb tak u seniorů dochází velmi často k frustraci. Starý člověk potřebuje mnohem více ke svému životu klid a mír a to nejen ve svém okolí, ale také v duši. Potřebuje a chce věřit, důvěřovat svému nejbližšímu okolí. Velmi špatně snáší konflikty, i v případě, že jeho osoby se přímo netýkají. Má potřebu usmíření, odpuštění, chce zahladit staré křivdy. Starý člověk žije ve svém domácím prostředí, které si během dlouhých let vytvořil, má své stereotypy, má svůj řád, pravidla a pořádek. Svě uspořádání domácnosti považuje za zcela samozřejmé, změna prostředí, zhoršení zdravotního stavu, ztráta soběstačnosti mu zcela naruší dosavadní pořádek. Při uvědomění si této změny je senior frustrován z pocitu dezorientace, zmatku, strachu, neklidu. Proto je u seniorů adaptační doba na nové prostředí delší, člověk potřebuje svůj čas na pochopení a přijetí nových pravidel (Příbyl, 2015, str. 53). Starší člověk by měl svůj život akceptovat takový, jaký byl, bez lítosti nad tím, co se neuskutečnilo nebo mohlo být jinak. To zahrnuje i přijetí vlastní nedokonalosti, smíření se svými nedostatky a vyrovnání se vším, co se nepodařilo.

1.3.3 Socioekonomické změny

Sociální stáří je dáno změnou rolí, životního způsobu i ekonomického zajištění. Stáří je v tomto smyslu chápáno jako aktuální událost (Mühlpachr, 2004, s. 19). Odchod do důchodu znamená ztrátu profesní role a s ní spojené společenské prestiže. Tato změna naru-

šuje rovnováhu dosavadního systému všech rolí. Navíc má nová role důchodce horší sociální status a omezená privilegia. Vágnerová uvádí, že důchod je jednoznačným signálem přechodu ze středního věku do stáří. Je to potvrzení ztráty výkonnosti a sní související společenské užitečnosti. Člověk v důchodu symbolicky odchází ze společnosti do svého soukromí, v krajním případě až do izolace. Zůstávají mu jen soukromé role, pro širší společnost se stal anonymním důchodcem, jehož minulé profesní uplatnění ztratilo oficiální význam (Vágnerová, 2007, s. 355).

Senioři patří mezi skupiny obyvatel ohrožené sociální exkluzí (vyloučení) a také relativní chudobou. Změny nastávají především v důsledku odchodu do starobního důchodu. Ale i z jiných příčin. Tyto změny si zpravidla dlouho nepřipouštíme, na rozdíl od změn fyzických, ale výrazně snižují to, čemu říkáme kvalita života. Omezuje se kontakt s bývalými spolupracovníky, vyrovnáváme se a seznamujeme s novým režimem dne, s odchodem vlastních dětí z domova, mění se sociální status. Mezi další milníky patří snížení našich finančních příjmů za předpokladu, že se starobní důchod stane naším jediným příjmem (Ondráková, 2012, s. 24). Většina důchodců je na svém starobním důchodu závislá, i když je v mnoha případech nedostačující k jejich životnímu standardu.

Potřeba ekonomické jistoty je u seniorů více než důležitá. Velmi důležitou je pro ně tzv. finanční autonomie, kterou vnímají jako schopnost materiálně se o sebe postarat a ne být na nikom závislí. Potřebují mít jistotu, že mají dostatek financí na živobytí. V opačném případě mohou trpět svazující úzkostí a strachem z budoucnosti. Ovšem tato finanční nezávislost bývá často vykoupená velmi skromným způsobem života, kdy si mohou dovolit jen nezbytné výdaje, kde patří jídlo a náklady na bydlení. Ekonomická situace je pro seniory velmi citlivou otázkou, zejména pokud mají finanční problémy (Příbyl, 2015, str. 51).

Postoj k důchodu i jeho sociální dopad je genderově podmíněn. Ztráta profesní pozice mění ve větší míře mužskou sociální atraktivitu. U žen nemá ztráta pracovní pozice na jejich sociální přitažlivost tak velký dopad, protože je víc svázána s jinými atributy, s jejichž ztrátou se již musely vyrovnat v předchozím období, patří sem např. tělesná atraktivita (Vágnerová, 2007, s. 359).

2 MOTIVACE

2.1 Co je motivace

V odborné literatuře je mnohokrát a různě definován pojem motivace. Motivace pochází z latinského slova *moveo* a znamená, hýbám. Lze obecně říct, že odborný termín motivace vyjadřuje hypotetický vědecký konstrukt, jehož funkcí je popsat nebo vysvětlit psychologický fenomén. Nakonečný uvádí, že tento fenomén je odvozován z pozorovatelných dějů, které buď zobecňuje, nebo vyjadřuje jejich psychologickou podstatu či souvislost. Motivace je v tomto případě odvozována z faktu, že jednání neboli chování člověka vůbec, má nějaký psychologický důvod, psychologickou příčinu, psychologický smysl či cíl. Můžeme říct, že vychází z nějakého vnitřního stavu, jako je reakce na endogenní či exogenní změny působící na lidskou psychiku a vyžadují reakci, která by se s touto změnou vyrovnala. Pojmy motivace a motiv vyjadřují vnitřní procesy a stavy či předpoklady, které vysvětlují zaměřenost chování na dosažení určitého cíle, jeho intenzitu (energii, vynaložené úsilí). Podstatu motivace vyjadřují pojmy jako přání, snaha, chtění, úsilí, touha atd. Toto určení je velmi důležité, protože umožňuje proniknout do problematiky motivace hlouběji než pouze behavioristický přístup pohybující se v rovině pozorovatelného chování (Nakonečný, 2014, s. 16).

Obdobně definuje motivaci i Plháková, která pro slovo motiv uvádí výstižný český ekvivalent pohnutka. Motivaci pak definuje jako souhrn všech intrapsychických dynamických sil neboli motivů, které zpravidla aktivizují a organizují chování i prožívání s cílem změnit existující neuspokojivou situaci nebo dosáhnout něčeho pozitivního (Plháková, 2004, s. 319).

Otázku intrapsychických dynamických sil ve srovnatelné definici rozvádějí Janoušek se Slaměním. Motivaci chápou jako „hybné síly psychického charakteru. Hybné proto, že uvádějí do pohybu lidské chování a činnost. Síly proto, že mají jednak směr, jednak intenzitu. Jako aktuální síly se projevují v motivaci jako psychickém procesu. Jako potenciační síly vystupují v podobě psychických motivačních dispozic. Základním vnitřním zdrojem motivace je motiv čili pohnutka“ (Výrost a Slaměník, 2008, s. 147).

Stejně tak nazírá na motivaci i Haškovcová, která v ní vidí souhrn pohnutek k určité činnosti, k výkonu. Nemá-li člověk motiv, lenoší nebo provozuje neúčelné aktivity. Senioři

ztrácejí motivaci, když říkají „nemam pro co žít“, „nic nemá smysl“ apod. (Haškovcová, 2012, str. 117).

Hartl a Hartlová - Císařová pak shrnují různé definice v Psychologickém slovníku pod heslem motivace jako „proces usměrňování, udržování a energetizace chování, které vychází z biologických zdrojů; pojem motivace v psychologii zatím značně nejednotný, nejčastěji chápán jako intrapsychický projev zvýšení nebo poklesu aktivity, mobilizace sil, energetizace organismu; projevuje se napětím, neklidem, činností směřující k porušení rovnováhy; v zaměření motivace se uplatňuje osobnost jedince, jeho hierarchie hodnot i osobních zkušeností, schopností a naučené dovednosti“ (Hartl a Hartlová - Císařová, 2000, s. 328).

Pokud se zabýváme motivací dospělých jedinců ve vzdělávání, potažmo seniorů, musíme podotknout společně s Klevetovou, že zde velkou roli hrají nejen jejich psychické osobnostní charakteristiky, ale také postupy a nástroje, jež vycházejí, lépe řečeno měly by vycházet, z vnějších zdrojů, které toto vzdělávání organizují a prosazují. Motivace je jedním z podstatných elementů zvýšení zájmů o určitou činnost. Existuje řada prostředků, kterými můžeme cíleně působit na zvýšení výkonů jedince nebo skupiny a tím vyvolat zájem. Co-koliv děláme, má nějaký motiv nebo důvod, vychází z potřeb, které cítíme hluboko uvnitř, nikdo jiný je nemůže za nás uspokojit. Naše vnitřní potřeba nás dokáže hnát dopředu, přemýšlet o svých krocích a cílech. Motivace je tedy hybnou silou lidského chování, které nás nutí uspokojovat své vlastní potřeby. Potřeby člověka souvisí nejenom s biologií organismu, ale také s jeho sociální a pracovní existencí ve společnosti kde žije (Klevetová, 2008, s. 37).

Motivace dalšího vzdělávání seniorů záleží hlavně na dosaženém vzdělání, dřívější účasti na dalším vzdělání, ale i na druhu vzdělání; na dříve rozvinutých zájmech zabývat se různými oblastmi vědění a na účasti na kulturním životě, na sociální aktivitě v rodině, na politické angažovanosti, snaze zlepšit věci v komunitě, prosadit zájmy seniorů atd. Beneš uvádí, že vzdělání může být také hobby, zájem o poznání. Motivem často bývá touha po sociálních kontaktech, očekávání okolí, ale i snaha najít smysl života ve vědomí vlastní konečnosti, zvládnutí tělesných, psychických a sociálních změn, udržování vlastních sil. Vzdělání seniorů má často charakter prevence, odstranění a kompenzace deficitů, cílem je udržení tělesných a intelektuálních sil (Beneš, 2014, s. 112).

I přes deklarovanou nejednotnost pojmu se uvedené definice shodují v přítomnosti motivu - pohnutky, důvodu či touhy v procesu motivace, který může být nazýván potřebou.

Potřeba je subjektivně pocíťovaný nedostatek něčeho, co je pro život jedince nezbytné. Podstatnou stránkou potřeby je její prožívání, nejčastěji jako pocit napětí, nelibosti, strádání (Výrost a Slaměník, 2008, s. 150). V tomto směru se ukázala jako zásadní Maslowova hierarchie potřeb, která je doposud hojně využívanou klasifikací potřeb v řízení lidských zdrojů.

2.2 Komplexní motivační teorie – teorie a hierarchie potřeb

V průběhu dvacátého století vznikla celá řada motivačních teorií majících významný vliv na výzkum motivace. Jejich autoři pohlíželi na motivaci z různých úhlů pohledu a klasifikací potřeb existuje celá řada.

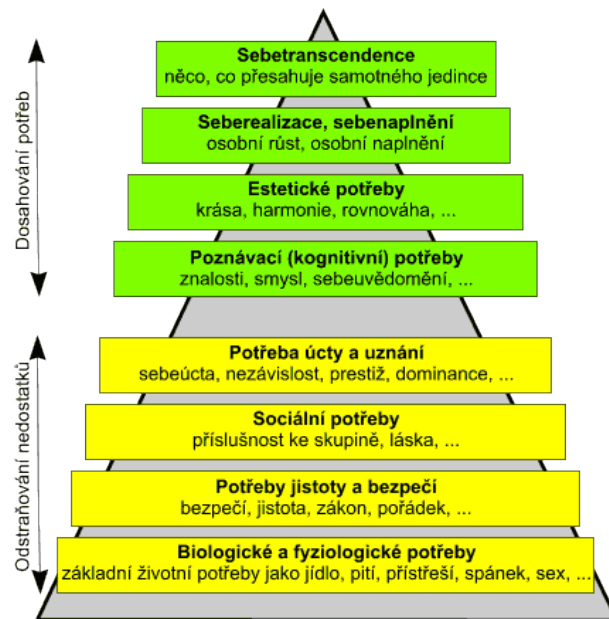
Za nejobsáhlejší bývá považována teorie amerického psychologa Henry Murraye, který vyslovil svoji komplexní motivační teorii. Potřebu zde definuje jako sílu, která organizuje vnímání, myšlení, snažení a jednání v určitém směru, s cílem změnit existující neuspokojivou situaci. Pojem potřeba Murray chápe jako synonymum pro pud a rozděluje je na dvě hlavní skupiny a to na primární (viscerogenní) a sekundární (psychogenní). Zatímco primární potřeby jsou vytvářeny a uspokojovány periodickými fyziologickými procesy, jako například potřeba kyslíku, vody, potravy, vyhýbání se horku a chladu, sekundární potřeby jsou na základě činnosti mozku zakotveny v psychickém či povahovém uzpůsobení; jejich vzorce tvoří podstatu osobnosti (Plháková, 2004, s. 365 – 366).

Přelomovou teorií zkoumající motivaci se stala teorie amerického psychologa Abrahama Maslowa, kterou formuloval již v roce 1954. Vymezil zde prvotně pětistupňovou hierarchii potřeb a jejich vzájemné vlastnosti. Tuto pětistupňovou stupnici později revidoval a rozšířil na osm stupňů.

Potřeby, které spadají do prvních čtyř úrovní hierarchie, Maslow souhrnně označuje jako nedostatkové neboli deficientní (D-potřeby). Tyto pohnutky fungují na principu udržování vnitřní tělesné nebo psychické rovnováhy. Maslow je dělí na nižší a vyšší. K nižším patří fyziologické potřeby a potřeby bezpečí, k vyšším potřeba lásky, sounáležitosti a uznání. Uspokojování vyšších nedostatkových potřeb zajišťuje duševní pohodu, případně i rozvoj osobnosti jedince. Také ony však fungují na principu redukce napětí, které jedinec pocíťuje, nejsou-li uspokojeny. Potřeby seberealizace se od deficientních zásadně liší. Jedná se

o růstové potřeby, s jejichž uspokojováním se jejich intenzita nesnižuje, ale spíše roste. Maslow je označuje také jako metapotřeby, metamotivaci či potřeby bytí (B-potřeby). Podle Maslowa neuspokojené potřeby nižší úrovně vždy zvítězí v konfliktu nad neuspokojenými potřebami úrovně vyšší (Plháková, 2004, s. 369).

Obrázek 2: Maslowova hierarchie potřeb

(Vedeme.cz, © 2013)

Tento koncept vyvolal nejen rozsáhlé ohlasy, ale i kritiku, ze které později vzešlo mnoho dalších teorií na vytváření souvislostí mezi motivací a potřebami.

Jednou z nich je teorie dalšího amerického psychologa Davida C. McClelland zpochybňující Maslowův předpoklad, že potřeby se vyvíjí podle dané hierarchie a potřeby nižší úrovně mají vždy prioritu nad neuspokojenými potřebami úrovně vyšší. McClelland argumentuje tím, že jednotlivec má neustále několik často protichůdných potřeb, které působí na motivaci až v momentě jejich aktivace.

2.3 Motivace seniorů

Motivace je úzce spjata s věkem a životní etapou, ve které se jedinec nachází. U jedinců seniorského věku je nutné respektovat skutečnost, že u nich dochází nejen ke změně životních podmínek, ale i ke změně potřeb. Mění se životní rytmus, klesá objem pracovního

výkonu a naopak narůstá volný čas. Většinou musí senioři čelit i zdravotním či ekonomickým změnám, generační intoleranci a často dokonce i segregaci.

Jak uvádějí Petřková s Čornaničovou, úsilí o seberealizaci, které provází celý život, však ve starším věku nabývá jiných rozměrů. Psychologické výzkumy naznačují, že během procesu stárnutí vzrůstá tendence klást větší důraz na vnitřní smysl činnosti, na duchovní stránku žití. U mnoha seniorů se tato tendence manifestuje právě potřebou poznávat, učit se (Petřková a Čornaničová, 2004, s. 63).

V tomto kontextu autorky uvádějí nejčastější potřeby a motivy seniorů. Vedle kognitivních potřeb a zájmů reprezentující potřebu rozšíření a prohloubení stávajících poznatků, potřebu získávat nové poznatky a potřebu orientovat se v současném společenském dění, se jedná podle nich o sociální potřeby kontaktu s vrstevníky a překonávání pocitů osamocení, potřebu smysluplné činnosti, tj. potřebu aktivity a produktivnosti, a v neposlední řadě i potřebu kompenzovat pocíťované nedostatky jak ve sféře intelektuální, tak emocionální. Společným motivem vzdělávacích motivů seniorů je jejich tendence po seberealizaci, úsilí o potvrzování identity, o získání kontroly nad svým životem i nad prostředím, ve kterém žijí. Potřeba seberealizace odpovídá integritě - moudrosti stáří (Petřková a Čornaničová, 2004, s. 68).

Ke stejnému výsledku dospěly i Špatenková se Smékalovou, když shrnuly výsledky několika studií, které se zabývaly motivací ke studiu na univerzitách třetího věku.

„Pokud bychom měli shrnout prezentovaná fakta, dá se říci, že motivací k edukaci seniorů jsou potřeby (srov. Kozáková, Müller, 2006. s. 37):

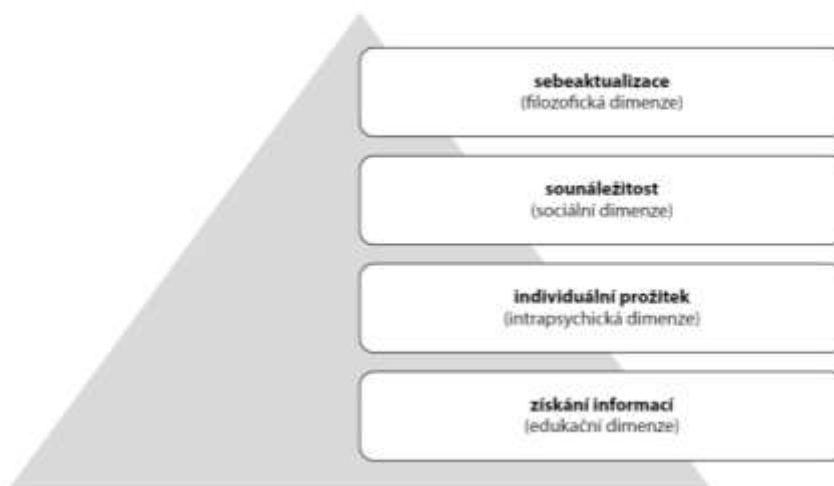
- kognitivní (rozšíření a doplnění poznatků, zájmy)
- sociální (kontakt s vrstevníky, potřeba společenství)
- aktivity (smysluplná činnost, potřeba užitečnosti)
- kompenzace nedostatků (intelektuálních i emocionálních)
- seberealizace (jde o potvrzení vlastní identity)“

(Špatenková a Smékalová, 2015, s. 74).

Špatenková se Smékalovou se pokusily rovněž revidovat pyramidu učení popsanou původně Mužíkem pro motivaci v učení dospělých, a to s aspektem pro oblast motivace učení seniorů. Vycházejí z hlavního rozdílu mezi těmito skupinami, který tkví v dobrovolnosti vzdělávání dospělých jedinců. Zatímco u dospělých v produktivním věku je vzdělávání

zaměřeno na výkon a vedle vnitřní motivace je zde přítomna i silná složka vnější motivace, například ve formě tlaku zaměstnavatele na udržení a zvyšování kvalifikace, tak u seniorů v postproduktivním věku tato složka ztrácí na významu. Je pouze na seniorovi, zda se rozhodne vstoupit do vzdělávacího procesu a zda v něm setrvá. U této skupiny bezesporu převyšuje složka vnitřní motivace. V revidované hierarchii podle nich zůstává na základně pyramidy získávání informací jako rozšiřování vědomostí a dovedností seniorů a jde o kognitivní, respektive edukační dimenzi. Tyto získané informace zajistí seniorům individuální prožitek, máme na mysli intrapsychickou dimenzi. Dále vnímáme individuální prožitek jako předpoklad pro sounáležitost seniorů, sdílení zkušeností a navazování sociálních kontaktů při učení, jde tedy také o dimenzi sociální. Vrchol pyramidy pak uzavírá sebeaktualizace seniorů, (tj. využívání svých potencialit, sebevyjádření), což vnímáme jako filozofickou dimenzi, která reflektuje životní smysl a kvalitu života (Špatenková a Smékalová, 2015, s. 165).

Obrázek 3: Pyramida motivace učení seniorů

(Špatenková a Smékalová, 2015, s. 165)

Vzděláváním seniorů a jeho motivací se zabývá i Šerák, který v něm nachází paralelu se zájmovým vzděláváním a vysvětluje dva základní termíny spjaté s touto oblastí, a to potřebu a zájem. Zatímco na potřebu nahlíží jako na projev určitého nedostatku, něčeho nutného či žádoucího, na zájem pak pohlíží jako na druh motivační síly související s celkovým zaměřením osobnosti na hodnotově zvýrazněné objekty, s relativně trvalou snahou zabývat se předměty nebo činnostmi, které člověka upoutávají po stránce citové nebo poznávací (Šerák, 2009, s. 48-49). Zároveň však upozorňuje na pochybení, kterého se dopouští i část

odborné veřejnosti, když vzdělávání seniorů řadí výhradně do zájmového vzdělávání. Jako důvod uvádí měnící se demografickou situaci a postupný úbytek ekonomicky aktivních osob a z ní vyplývající životně důležitou nutnost integrace seniorů do pracovní sféry například zvyšováním věku odchodu pracovníků do důchodu a prosazováním snížených pracovních úvazků (Šerák, 2009, s. 183).

3 VZDĚLÁVÁNÍ

3.1 Vztah mezi pedagogikou, andragogikou a geragogikou

Vzdělávání je celoživotní proces, jehož formy musí odrážet specifika cílových věkových skupin, proto se jeho jednotlivými fázemi v průběhu života zabývají různé vědy o výchově a vzdělávání člověka. Přesto, že bývá pedagogika i v současnosti vnímaná jako věda vztahující se k výchově a vzdělávání dětí a mládeže, jedná se o dřívější pojetí této vědní disciplíny. V současnosti se na pedagogiku v odborné literatuře pohlíží jako na vědu o permanentní výchově, tedy nejen jako na vědu o výchově dětí a mládeže, ale i ostatních jedinců v průběhu celého života – dospělých, včetně seniorů.

Existují různá dělení této vědní disciplíny. Jůva například dělí pedagogiku podle různé obsahové náplně. Z pohledu věku rozlišuje předškolní pedagogiku, školní pedagogiku, vysokoškolskou pedagogiku, andragogiku a gerontagogiku (Jůva, 2001 s. 19-20).

Vzhledem k tomu, že se tato práce zabývá vzděláváním seniorů jako zvláštní skupinou dospělých, budeme se dále věnovat vysvětlením pojmů andragogika a gerontagogika.

Beneš uvádí, že pojem andragogika se vztahuje na oblast společenské činnosti, ve které se realizuje vzdělávání dospělých, ale zároveň se jedná o vědní obor, který se touto oblastí zabývá. Vzdělávání dospělých následně definuje jako proces, ve kterém se dospělý člověk aktivně, systematicky a kontinuálně učí za účelem změny znalostí, názorů, hodnot, schopností a dovedností. Dospělým ve smyslu vzdělávání dospělých je osoba, jejíž hlavní sociální role se dají charakterizovat statusem dospělého a která zároveň ukončila svou vzdělávací dráhu ve formálním vzdělávacím systému (Beneš, 2003, s. 7). Shoduje se tak s Průchou a Veteškou, kteří charakterizují dospělou osobu jako jedince, který je biologicky, psychicky, sociálně a ekonomicky zralý. Zároveň dodávají, že andragogika je akreditovaný studijní obor jak v České republice, tak i na Slovensku (Průcha a Veteška, 2012, s. 34 -35).

Geragogika se zabývá výchovou ke stáří a ve stáří. Beneš chápe tuto vědu jako subdisciplínu, která se zaměřuje převážně na fázi po odchodu z aktivního pracovního života a možnostmi jejího aktivního průběhu. Poukazuje na novější výzkumy potvrzující možnost zachování této aktivity. Rozhodující není chronologický věk, ale charakteristika osobnosti, ovšem v závislosti na zdravotním stavu (Beneš, 2003, s. 120).

Jedná se o relativně novou vědní disciplínu, která ještě stále prochází procesem legitimizace a neustále se vyvíjí jak obsahově, tak terminologicky. V literatuře se setkáváme s různými pojmy jako je například gerontopedagogika (pedagogika starších lidí), geragogika, gerontagogika, gerontogogika apod. Špatenková uvádí, že německý pedagog a gerontolog Hans Johann Mieskes ji zahrnuje na jedné straně do gerontologických věd a na straně druhé k vědám o výchově. Chce tak naznačit obtížnou ohraničitelnost této disciplíny (Špatenková a Smékalová, 2015, str. 17-18).

3.2 Definice pojmů vzdělávání a vzdělání

Vzdělávání je nedílnou součástí života každého jedince již od jeho narození. Má různé etapy i podoby a je v podstatě celoživotním procesem. Můžeme mít podobu školního vzdělávání, ale i podobu nevědomého získávání vědomostí a zkušeností, které člověk získává během celého svého života, aniž by si to třeba v ten daný okamžik uvědomoval.

Otázkami vyučování, učení a vzdělávání se zabývá didaktika, která je rozvinuta jako věda. Termín pochází z řeckého slova „didaskó“ = učím. Jednou z forem didaktiky je androdidaktika, která se vymezuje jako „Didaktika dospělých“, a je teorií výuky dospělých.

Na rozdíl od klasické didaktiky je didaktika dospělých orientovaná na dospělého účastníka vzdělávání, na jeho schopnost učení, která je podmínkou a současně limitujícím faktorem tohoto procesu (Mužik, 2004, s. 9).

Vzdělávání je chápáno jako proces, v němž si prostřednictvím vyučování jedinec osvojuje soustavu poznatků a činností, kterou vnitřním zpracováním přetváří ve vědomosti, znalosti, dovednosti a návyky. Vzdělávání se odehrává mezi dvěma činiteli: mezi vzdělavatelem (učitelem, lektorem) a vzdělávaným (žákem, studentem, účastníkem). Dnešní podoba pedagogické a andragogické teorie a praxe se výrazně proměňuje pod vlivem ekonomických teorií a přístupů (Veteška, 2008, s. 7).

Z hlediska odborné terminologie je třeba diferencovat mezi pojmy „vzdělávání“ a „vzdělání“. V běžném životě často dochází k záměně či nerozlišování těchto pojmů, avšak Beneš prezentuje vzdělání jako výsledek vzdělávání, sebevzdělávání a seberozvoje. Vzdělání je vnitřní kvalitou osobnosti, není tedy přenositelné a na rozdíl od vzdělávání se nemůže stát zbožím (Beneš, 2014, s. 16).

Hartl a Hartlová (2000, s. 687) charakterizuje vzdělávání jako učením zprostředkované přejímání dosavadních zkušeností lidstva, chování a hodnotových systémů. Vzdělávání může být např. celoživotní vzdělávání, které není omezeno na určitou etapu života člověka. Vzdělávající určuje pravidla, obsah učení je v největší možné míře dán do rukou jednotlivcům. Celoživotní charakter koncepce i obsahu vzdělávání je propojen vertikálně i horizontálně mezi věkovými skupinami. Celoživotní vzdělávání je tedy založeno na přáních jednotlivce, potřebách organizace i národa rozvíjet lidský potenciál.

Vedle pojmu vzdělávání se v současné době začíná prosazovat termín edukace, který však zahrnuje nejen vzdělávání, ale i výchovu, tedy záměrné působení na osobnost jedince s cílem dosáhnout změn v různých složkách jeho osobnosti.

3.3 Formy vzdělávání

V posledních letech se setkáváme v dokumentech mezinárodního charakteru čím dál častěji s pojmem formální vzdělávání, neformální vzdělávání a informální vzdělávání.

Formální vzdělávání – patří k frekventovanému pojmu ve vědě o výchově a vzdělávání. Jedná se o vzdělávání realizované zpravidla ve školách a bývá často nazýváno i vzděláním institucionálním. Jedinci mají možnost být účastni v některém z navazujících stupňů školního vzdělání. V českém vzdělávacím systému se jedná o středoškolské vzdělávání ukončené výučním listem, nebo maturitní zkouškou. Patří zde taky vysokoškolské vzdělání bakalářské, magisterské a doktorské vzdělávání. Výjimečně mohou být dospělí účastni i v základním vzdělávání. Důležité je, že v každé realizaci formálního vzdělávání jde o procesy učení, které jsou řízené záměrně, probíhají ve školním prostředí, používají se zde edukační konstrukty a vedou k nějakým prokazatelně dosaženým úrovním vzdělání. Legislativa vymezuje funkce, cíle, obsahy, organizační formy a způsoby evaluace formálního vzdělávání.

Neformální vzdělávání - je součástí celoživotního vzdělávání dospělých. Probíhá ve vzdělávacích zařízeních podniků, v soukromých vzdělávacích institucích, v organizacích zájmového, sportovního, uměleckého a jiného podobného vzdělávání, realizuje se formou kurzů, seminářů apod. Neformální vzdělávání dospělých je v tomto případě organizované, ale dobrovolné, bezplatné, ale i probíhající za úplaty. Nejrozšířenější typy neformálního vzdělávání jsou krátkodobé či dlouhodobé akce v rámci podnikového vzdě-

lávání, sportovní tréninky, nebo zájmové kurzy pro dospělé, kurzy cizích jazyků, počítačové kurzy, rekvalifikační kurzy, různá školení, přednáškové cykly, osvětové kampaně atd. Důležité je, že toto vzdělávání nevede k získání určitého státem uznávaného stupně vzdělání. Ovšem může být ukončeno certifikátem, osvědčením, licencí apod. Edukační procesy neformálního vzdělávání předpokládají zpravidla účast nějakého edukátora, tj. odborného lektora, školitele, instruktora apod.

Informální vzdělávání – je součástí každodenních situací běžného života v rodině, v zaměstnání, během cestování, při četbě novin, knih a časopisů nebo při poslechu rozhlasu a sledování televize apod. Informální vzdělávání je formou vzdělávání, kdy člověk získává poznatky bezděčně, nahodile. Je to vlastně neúmyslné vzdělávání v průběhu celého života. Na rozdíl od vzdělávání formálního a neformálního, které se děje systematicky, je toto vzdělávání nesystematické, nerealizuje se v žádných institucích, není organizované, nýbrž je spontánní. Ovšem role informálního vzdělávání je pro život každého člověka obrovská a nenahraditelná (Průcha, 2014, s. 21).

3.4 Vzdělávání seniorů

„Nestárnout, to není jen udržovat se, ale pořád růst, pořád získávat.“ (Klavetová, 2008, s. 28).

Člověk zvládá svůj vývoj v určité fázi o to lépe, čím lépe zvládl fázi předchozí. Čím aktivnější člověk byl a o co více vědomě žil svůj život, o to se lépe bude i v pozdějších letech vyrovnávat s nároky života. Starší lidé mají zkušenosti a strategie. Koncepce vzdělávání seniorů a její specifika, jsou sice primárně odvozena od vzdělávání dospělých jako takového, má však také svá specifika a odlišnosti (Benešová, 2014, s. 95).

Čornaničová uvádí, že rozlišujeme u vzdělávání dospělých zejména dvě specifické oblasti. Jednou oblastí je plánování vzdělávání seniorů, druhou jsou pravidla a zásady, které ovlivňují efektivnost konkrétních programů a aktivit vzdělávání seniorů. Při plánování vzdělávání seniorů je nezbytné vnímat vzdělávání seniorů z pohledu celoživotního vzdělávání, rozpoznat rozdílnost seniorské populace, a tím i její vzdělávací potřeby a zájmy. Vzdělávání je vhodné směřovat ke všem seniorům bez ohledu na vzdělání, bydliště či věk. Při vlastním vzdělávacím procesu je nutno dodržovat některé pravidla a zásady, tak aby bylo

možné dosáhnout vzdělávacího cíle a obsah vzdělávání byl přístupný (Čornaničová, 1998, s. 68 – 69).

Při vzdělávání seniorů je třeba myslet i na to, že tito lidé v průběhu života dosáhli různých sociálních zkušeností během prožitého historického vývoje. Mají za sebou již značnou část celoživotního vzdělávání, které vycházelo z konceptů v dané době. Mají značné zkušenosti s výše uvedeným formálním, neformálním i informálním vzděláváním. Nesetkáváme se tedy pouze se seniory, kteří neovládají jazyky, práci na počítači, práci s mobilním telefonem apod. Senioři představují skupinu se širokým spektrem dosaženého vzdělání a získaných zkušeností. Seniorský věk tedy není důvodem pro jakékoliv stereotypní představy. Může se jednat například o neměnné představy střední a starší generace na vrub seniorské populace, které si vytvořily v mládí (Špatenková, 2014, s. 86).

Z historického hlediska byla jedním z důvodů pro vznik a rozvoj seniorského vzdělávání snaha udržet rovnoprávné postavení seniorů vůči ostatním věkovým skupinám a zároveň podpora aktivity seniorů a snaha pomoci jejich začlenění do společnosti. Vzdělávací aktivity patří k významným faktorům sloužícím k udržení kvality života ve vyšším věku, protože dochází k mobilizaci intelektových a kognitivních funkcí upevňujících fyzické a duševní zdraví, což vede k životní spokojenosti.

Benešová uvádí, že pojetí vzdělávání seniorů a její specifická, jsou sice primárně odvozena od vzdělávání dospělých jako takového, má však také svá specifika a odlišnosti. Velmi výrazným znakem vzdělávání seniorů je dobrovolnost. Senioři se vzdělávají výlučně dobrovolně, což nemusí platit u dospělých v produktivním věku, neboť ti se častokrát vzdělávají musejí a to především v oblasti své profese. Vzdělávání dospělých rozlišujeme na dvě specifické roviny.

1. plánování vzdělávání seniorů – je nezbytné vnímat vzdělávání seniorů z pohledu celoživotního vzdělávání, rozpoznat rozdílnost seniorské populace, a tím i její vzdělávací potřeby a zájmy.
2. pravidla a zásady vzdělávání – ovlivňují efektivnost konkrétních programů a aktivit vzdělávání seniorů.

Nabídka vzdělávání je vhodné směřovat ke všem seniorům bez ohledu na vzdělání, bydliště či věk. Vzdělávání je v tomto případě nutné chápat jako podporu kvality života seniorů, přičemž vzdělávacími aktivitami je možno vytvořit dobré podmínky pro mezigenerační dialog a odbourávat stereotypy ve společnosti. Pojem kvalita života ve stáří je v současné

době velmi frekventovaný, týká se naplnění životních potřeb, životního stylu, životní úrovně i zdravotního hlediska a spokojenosti seniora. Kvalita života je mnoho dimenzionální koncept, zahrnující subjektivní a objektivní uznání životní situace starších lidí v kontextu s jejich sociokulturním a ekonomickým prostředím. Kvalita života vyjadřuje, jak jedinec vnímá své postavení v životě, v souvislostech kulturního a hodnotového systému, ve kterém žije. Dále pak ve vztahu ke svým cílům, očekáváním a životním stylu a zájmům. Můžeme říct, že kvalita života vyjadřuje, jak člověk sám hodnotí svou životní situaci. Je důležité, aby senioři sami mohli definovat kvalitu života, protože jejich vymezení může zahrnovat daleko širší témata, než u tradičních přístupů spokojenosti se zdravím, s nezávislosti apod. V prožívání a vnímání kvality života existují mezi seniory značné rozdíly. Přispívá k tomu mimo jiné také individuální tempo stárnutí. Kvalita a smysluplnost života ve stáří ovlivňuje také takové faktory, jako je integrace seniorů do společnosti, ageismus a diskriminace seniorů. Kvalita života ve stáří není tedy jen individuální záležitostí jedince, je záležitostí celé společnosti. Vyžaduje jak strategické partnerství ze strany vlády a samosprávy, aby mohl být naplněn závazek vyšší kvality života ve stáří, tak i komplexní přístup a spolupráci napříč jednotlivými sektory společnosti. Ke spolupráci s rezorty veřejné správy by měla přispět „Rada vlády pro seniory a stárnutí populace“ (Špatenková, 2015, str. 43-44).

Při vlastním vzdělávacím procesu je nutné dodržovat některá pravidla a zásady, tak aby bylo možné dosáhnout vzdělávacího cíle a obsah vzdělávání byl dostupný. Mezi tyto pravidla patří používání adekvátních forem vzdělávání seniorů k jejich věku, patřičná organizace vzdělávací aktivity, ale i vhodné normy pro posuzování výsledků vzdělávání. Benešová ve svém díle dále uvádí pravidla, které je nutné dodržovat při vzdělávacím procesu jako je respektování zvláštností vycházejících z psychických i fyzických změn v procesu stárnutí, nebo odlišování vzdělávacích podmínek seniorů z pohledu věkové diferenciaci. Je nutné vytvářet takové vzdělávací programy, které pomáhají řešit i osobní a nadosobní problémy. Patří zde i vytváření co nejvíce tvořivých aktivit pro seniory, nebo poskytování emociální podpory. Důležité je podporovat aktivní model života ve stáří (Benešová, 2014, str. 95).

3.5 Možnosti vzdělávání seniorů v České republice

Seniorům se nabízí celá škála možností vzdělávání, avšak tato nabídka je diferencována místem bydliště. Jiná situace nastává v městech disponujících školami vysokoškolského nebo středoškolského charakteru a jiná pak na malých městech a vesnicích. Úlohu vzdělávacího zařízení často přebírají kulturní střediska, knihovny a v neposlední řadě kluby seniorů.

Ondráková se zabývá další možností vzdělávání, a to univerzitami třetího věku (U3V). Upozorňuje na jedinečnost a výjimečnost univerzit třetího věku spočívající především ve využití jejich lidského a materiálního potenciálu. Cílem univerzit třetího věku je zlepšení kvality života seniorů. Tato úloha sestává ze dvou dílčích úkolů, které souvisí se zvýšením obecného povědomí starších osob o celoživotním vzdělávání a jejich motivováním k aktivní účasti. Dále sem patří akademie třetího věku, které se výrazně podobají univerzitám třetího věku, a to zejména organizací vzdělávací činnosti, svou náročností apod. Tyto instituce však mohou být provozovány i jinými institucemi, než jsou vysoké školy (například městem, krajem, knihovnou, kulturním střediskem, vyšší odbornou školou apod.). Jsou tedy variantou pro seniory, kteří bydlí v místech, kde není sídlo některé z vysokých škol. Svou roli hrají kluby aktivního stárnutí, které jsou ve svých vzdělávacích aktivitách méně koncepční než předchozí instituce. Nabízené vzdělávací aktivity jsou různorodé a zpravidla netvoří žádný ucelený rámec, poskytují však i rozšířené kulturní vyžití. Kluby aktivního stárnutí bychom mohli přirovnat k nízkoprahovým zařízením pro děti a mládež. Jedná se o další nabídku vzdělávacích a kulturních aktivit, které vhodně doplňuje působení vedených institucí (Ondráková, 2012, s. 45).

Alternativou k těmto možnostem se jeví vzdělávací aktivity různých internetových serverů určených pro seniory. Jejich výhodou je bezesporu dostupnost pro velkou část seniorské populace. Další z předností je rozmanitost nabídky, která může pružně reagovat na potřeby seniorů. Tato alternativa je důležitým prvkem v odbourávání bariér ve vzdělávání seniorů, zejména pak situačních a osobnostních bariér.

3.6 Bariéry při vzdělávání seniorů

V souvislosti s fyzickými, psychickými a socioekonomickými změnami ve stáří dochází k růstu bariér ve vzdělávání. Podle Rabušicové rozlišujeme následující bariéry:

Situační bariéry - vyplývající z aktuální situace jedince v daném čase; nedostatek peněz, špatná doprava do místa vzdělávání, nedostatek času,

Institucionální bariéry – nevyhovující rozvrh, není dost informací o vhodných vzdělávacích kurzech, není dost vhodných kurzů samotných, kvalita kurzů bývá poměrně nízká,

Osobnostní bariéry – vztahují se k postojům a k sebevnímání jako učícího se studenta, např. „jsem příliš starý, abych se učil“, „jsem unavený školou“, „nevěřím si“, účast ve vzdělávacích kurzech nemá pro mě smysl, mám obavy, že bych to nezvládl/a, myslí, že na další vzdělávání nemám dostatečné vzdělání (Rabušicová, 2008, s. 98).

Mezi další bariéry můžeme uvést podle Vodáka potřebu dokonalosti, při níž se lidé obávají ztráty autority, prestiže či úcty nebo negativní zkušenosti. Jinou bariérou úspěšného učení může být opakovaný neúspěch z minulosti. Klíčem k úspěchu je víra v úspěch. Obvykle dokážeme to, čemu věříme, a věříme-li v úspěch, pak se dostaví. Soustředíme-li se na přemýšlení o neúspěchu a budeme neustále pochybovat, je neúspěch prakticky zaručený. Ve výčtu bariér Vodák dále uvádí nevhodnou definici cíle. Nevhodná výzva je bariérou bránící k efektivnímu přístupu k novým věcem a poznatků. Může dojít i k nevhodné definici výzvy, která před účastníky akce stojí. Tato špatná definice může způsobit, že účastník vzdělávacího programu bude výzvu chápat jako něco, co je nad jeho síly. V neposlední řadě sem patří stereotyp myšlení. Při zachovaných stereotypech se neuvažuje jiným než tradičním způsobem, zapomíná se na tvořivé přístupy a neuvažuje se o tom, že věci je možné dělat i jinak. Zapomínáme na to, že mohou být i efektivnější či příjemnější řešení. Takové stereotypy pomáhá odbourávat vhodná kultura a prostředí, ve kterém žijeme (Vodák, 2011, s. 110 -111).

Každý z nás je však jiný, a to i ve stylu učení. Proto se jeden člověk nemusí efektivně učit stejným způsobem jako druhý. Co je jednomu bariérou, může být pro druhého výzvou a motivací.

PRAKTICKÁ ČÁST

4 CHARAKTERISTIKA VÝZKUMU

V teoretické části jsme se věnovali odborné deskripci pojmů senior, motivace a vzdělávání. Cílem praktické části je verifikace poznatků získaných jednak studiem odborné literatury zaměřené na motivaci a edukaci seniorů, ale současně i osobní zkušeností v každodenní praxi. Vedle charakteristiky a metodologie výzkumu si klademe v této části za cíl potvrdit či vyvrátit hypotézy, jež vycházejí z rozdílných promotivačních a demotivačních faktorů, kterými mohou být jak vnitřní předpoklady jedince představované jeho předchozím dosaženým vzděláním, tak vnější podmínky dostupnosti vzdělávání reprezentované životem na venkově a ve městě.

4.1 Cíl výzkumu

Primární cíle praktické části této bakalářské práce spočívá v určení a definování sociodemografických faktorů ovlivňujících potřeby seniorů ke vzdělávání a jejich preference v různých věkových seniorských kategoriích.

4.2 Výzkumný problém

Jaké sociodemografické faktory, vnitřní potřeby a motivační síly ovlivňují motivaci seniorů ke vzdělávání?

4.2.1 Dílčí výzkumné problémy

Výzkumný problém budeme dále členit problémy dílčí.

Jak hodnotí senioři důležitost vzdělávání ve svém věku?

Jak senioři vnímají vlastní motivaci ke vzdělávání?

Jaký je vztah mezi předchozím dosaženým vzděláním a současnou mírou motivace seniorů ke vzdělávání?

Ovlivňuje bydliště seniorů jejich motivaci ke vzdělávání?

Jaké motivy ke vzdělávání převládají v jednotlivých věkových kategoriích seniorů?

Jak souvisí sociodemografické faktory se zájmem o typy vzdělávací aktivity?

4.2.2 Hypotézy

Po stanovení dílčích výzkumných problémů definujeme věcné hypotézy relačního výzkumu.

H1: Dosažené vzdělání má vliv na míru motivace ke vzdělávání u osob seniorského věku.

H2: Senioři žijící ve městě jsou více motivováni ke vzdělávání než senioři žijící na venkově.

Tyto budou dále rozvedeny do statistických hypotéz

4.2.3 Charakteristika klíčových pojmů

Sociodemografické faktory – věk, pohlaví bydliště, stupeň dosaženého vzdělání, členství ve spolcích

Motivace - rozlišujeme zde potřebu ke vzdělávání klasifikovanou podle Špatenkové a Smékalové podle následujícího klíče:

- kognitivní (rozšíření a doplnění poznatků, zájmy)
- sociální (kontakt s vrstevníky, potřeba společenství)
- aktivity (smysluplná činnost, potřeba užitečnosti)
- kompenzace nedostatků (intelektuálních i emocionálních)
- seberealizace (Špatenková a Smékalová, 2015, s. 74).

Míra motivace je zjišťována na pětibodové škále

Gender - původně v angličtině představoval „rod“. Termín v současnosti vyjadřuje kulturně vytvořené odlišnosti mezi muži a ženami. Pojem gender označuje rozdíly mezi muži a ženami, které jsou vytvořeny kulturně, na rozdíl od biologických rozdílů. Gender představuje sociální konstrukt. Společnost vytvořila soubor očekávání a norem, které jsou jiné pro ženy a jiné pro muže a podle kterých se očekává, že se jednotlivé „gendery“ budou chovat.

Obec - podle zákona o obcích je za obec považováno základní územní samosprávné společenství občanů, jež tvoří územní celek a je vymezeno hranicí území obce. (Zákon č. 128/2000 Sb.)

Město – je podle zákona o obcích obec, která má alespoň 3000 obyvatel, nebo byla městem před datem 17. květen 1954 a byl jí zároveň tento statut přiznán Poslaneckou sněmovnou ČR.

Venkov – jednoznačné vymezení tohoto pojmu neexistuje. Obecně se za venkov označuje soubor obcí splňujících daná kritéria, kterými jsou nejčastěji postavení obce v systému veřejné správy, velikost obce podle počtu trvale bydlících obyvatel a hustota zabydlení. Strategie regionálního rozvoje ČR na období 2014 - 2020 pak stanoví, že v českých podmínkách je venkov zpravidla vymezen jako soubor venkovských obcí, kdy statistickou hranicí pro jejich vymezení je 3000 obyvatel s tím, že však existují i typicky venkovské obce, které mají obyvatel více a podle tohoto kritéria venkovem nejsou (Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, © 2013).

Pro potřeby této práce z důvodu srozumitelnosti pro respondenty budeme za venkov zjednodušeně označovat obce s velikostí do 3000 obyvatel. Tato hranice koresponduje s mezí 3000 obyvatel, jenž je podle zákona o obcích limitní pro možnost udělování obcím statut města. Za města pak budeme označovat obce nad 3000 obyvatel.

Samostudium - za samostudium budeme považovat formu sebevzdělávání, která probíhá bez přímé komunikace s lektorem či instruktorem a kde řídicím činitelem je sám učící se subjekt (dospělý člověk), který při studiu používá různé metody a pomůcky. Samostudium je komplexní edukační proces, který má za cíl osvojit si a upevnit soustavu trvalých vědomostí, dovedností či návyků (Palán, 2002, s. 189).

4.2.4 Časový plán a harmonogram výzkumu

Výzkum lze rozdělit do následujících fází:

- Stanovení tématu, vymezení výzkumných problémů a z nich plynoucích cílů, volba metodiky a výzkumných technik - říjen až prosinec 2015
- Předvýzkum – odzkoušení výzkumného nástroje a předběžná stanovení zkoumaného vzorku – leden 2016
- Přehodnocení výzkumného nástroje, dílčí úprava – leden - únor 2016
- Realizace hlavního výzkumu, sběr dat – únor 2016
- Zpracování, analýza dat – březen 2016
- Interpretace, závěry výzkumného šetření – duben 2016.

4.3 Metodika výzkumu

V bakalářské práci bude použit aplikovaný, empirický, kvantitativní výzkum s deskripčním i relačním výzkumným problémem. Sběr dat bude proveden prostřednictvím dotazníkového šetření, a to ve dvou verzích:

- formou distribuovaného tištěného formuláře do vybraných knihoven a domácností
- formou elektronického dotazníku publikovaného na sociální síti Facebook.

Vytěžená data budou analyzována a interpretována v další části této práce.

Popis dotazníku

Statistické zpracování dat vyžaduje jednotnou povahu odpovědí, proto jsou v dotazníku použity především uzavřené, polouzavřené a škálové otázky.

Tabulka 2: Struktura dotazníku

typ otázky	otázka číslo
uzavřená	1,2,3,4,5,6,10,11,14
polouzavřená	8,9,15
škálová	7,12,13

Formulář dotazníku výzkumu je uveden v příloze P1

4.3.1 Výzkumný vzorek

Základní soubor respondentů tvoří senioři ve věku od 60 let a více, pro zařazení dotazníků do výzkumu byl použit kvótní výběr s ohledem na věkovou skladbu obyvatel České republiky v seniorském věku.

Předvýzkum

Kvalita výzkumného nástroje byla sledována v předvýzkumu formou dotazníkového šetření v tištěné a elektronické podobě. Bylo zkoumáno, zda jsou respondenti schopni pochopit otázky kladené v dotazníku, zda na ně dokážou odpovědět bez pomoci třetí osoby a zda je možné získat touto cestou relevantní data potřebná k výzkumu. Předvýzkum byl realizován

stejně jako zamýšlený výzkum a to oslovením respondentů na sociální síti Facebook k vyplnění elektronického dotazníku a distribucí tištěného dotazníku vybraným seniorům.

Tabulka 3: Účast respondentů v předvýzkumu

Gender	60 - 74 let	75 - 89 let	90 let a více	Celkem
Muži	9	5	1	15
Ženy	15	11	1	27
Celkem	24	16	2	42

Na základě zpětné vazby při předvýzkumu byly upraveny otázky číslo 7 a 13 jako škálové otázky, u otázky č. 9 byl nahrazen text „Zdravotnictví“ novým výstižnějším textem „Zdraví a zdravý životní styl“. U otázky č. 14 byla přidána nápověda u termínu „workshop“ a otázka byla změněna na uzavřenou použitím položky „Nemám vyhraněný názor“.

4.3.2 Výběr

Navracené dotazníky byly roztříděny do kategorií podle věku respondentů a pro jejich výběr do výzkumného vzorku byl použit kvótní výběr. Kvóty byly stanoveny procentuálně dle věkového složení obyvatel České republiky (Český statistický úřad, © 2014). Finální výběr konkrétních dotazníků ve věkových skupinách byl proveden následovně:

Tabulka 4: Kvótní výběr výzkumného vzorku

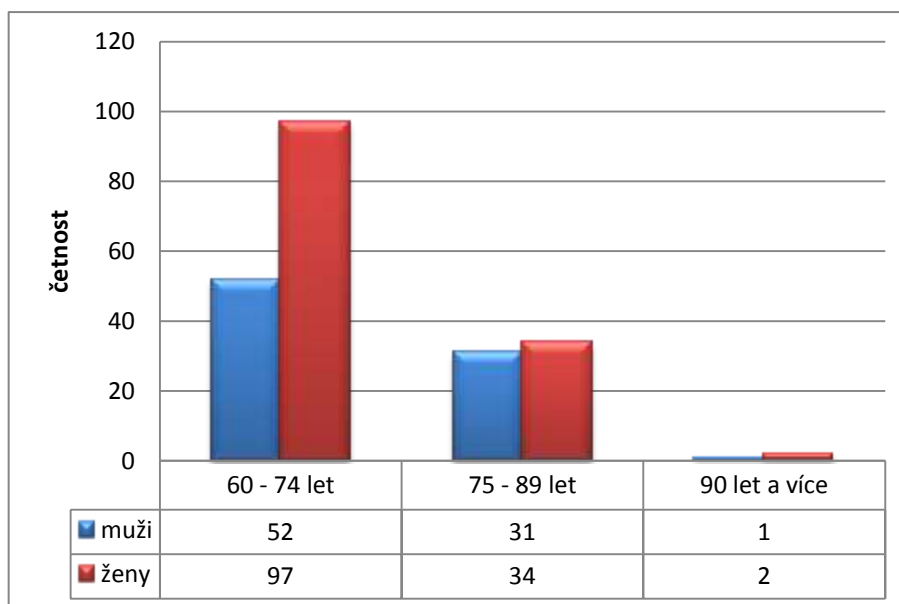
věková skupina	počet obyvatel	zastoupení ve vzorku (%)	počet odevzdaných dotazníků	kvótní výběr počtu dotazníků	finální výběr
60 - 74	1544677	68,84	149	149	všechny
75-89	651931	29,69	70	65	losováním
90 a více let	32387	1,47	3	3	všechny

Σ 222

Σ 217

Výsledné zastoupení gender v jednotlivých věkových skupinách odráží skutečnost, že ženy byly více ochotny odpovídat na otázky než muži.

Obrázek 4: Věkové a genderové složení respondentů výzkumu

5 ANALÝZA A INTERPRETACE DAT VÝZKUMU

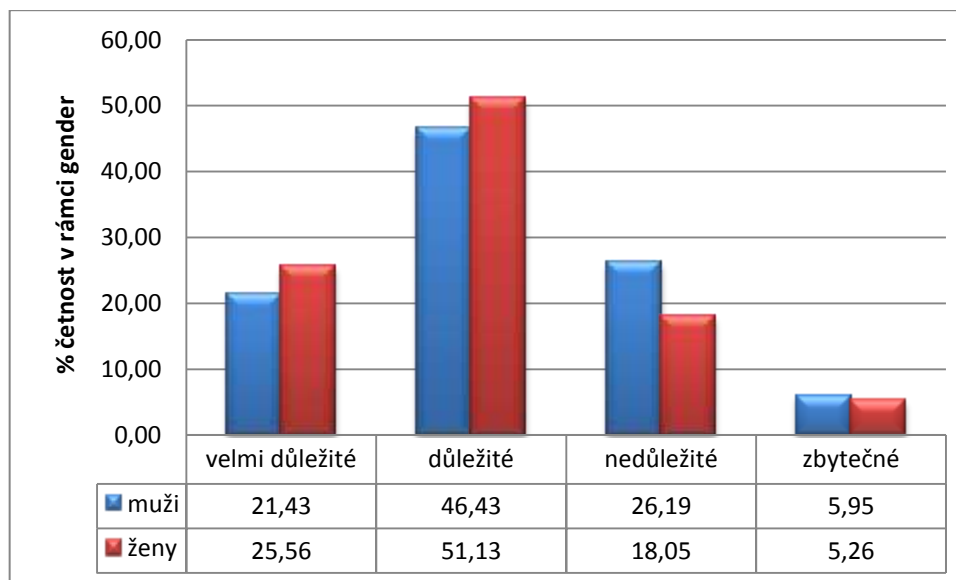
5.1 Analýza výzkumných problémů

5.1.1 Postoj seniorů ke vzdělávání v seniorském věku

Na začátku analýzy a interpretace dat výzkumu se zaměříme na první deskriptivní dílčí problém a klademe si úvodní otázku. **Jak hodnotí senioři důležitost vzdělávání ve svém věku?**

Z důvodů různého počtu respondentů v rámci gender porovnáváme relativní procentuální četnosti. Z výsledku vyplývá, že muži považují vzdělávání ve svém věku ve 46,43% odpovědí za důležité a ve 21,43 % dokonce za velmi důležité. Nedůležité se jim jeví ve 26,19 % a v 5,95% je považují za zbytečné. Ženy ve svých odpovědích uvádějí tento druh vzdělávání jako velmi důležitý ve 25,56 % a jako důležitý v 51,13 %. Naproti tomu jen 18,05 % se vyslovilo o vzdělávání seniorů jako o nedůležitém a pouze v 5,26% ho hodnotí jako zbytečné. Pro lepší vizuální přehlednost uvádíme výsledky v následujícím grafu.

Obrázek 5: Náhled seniorů na vzdělávání v seniorském věku podle gender

Z výsledků vyplývá, že více než dvě třetiny respondentů považují vzdělávání v seniorském věku za důležité nebo dokonce za velmi důležité, naproti tomu jedna třetina respondentů má takové vzdělávání za nedůležité, případně za zbytečné. Celkově se vzdělávání seniorů jeví důležitější ženám než mužům. Ti jej naopak ve více případech považují za nedůležité až zbytečné. V souvislosti se zjištěnými názory můžeme očekávat u seniorů i relativně vysokou četnost motivace ke vzdělávání.

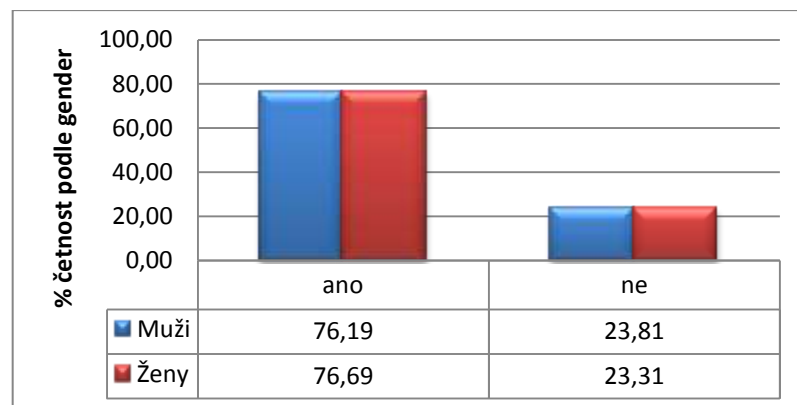

5.1.2 Vnímání vlastní motivace ke vzdělávání u seniorů

Další deskriptivní dílčí výzkumný problém se zabývá vnímáním vlastní motivace ke vzdělávání. **Jak senioři vnímají vlastní motivaci ke vzdělávání?**

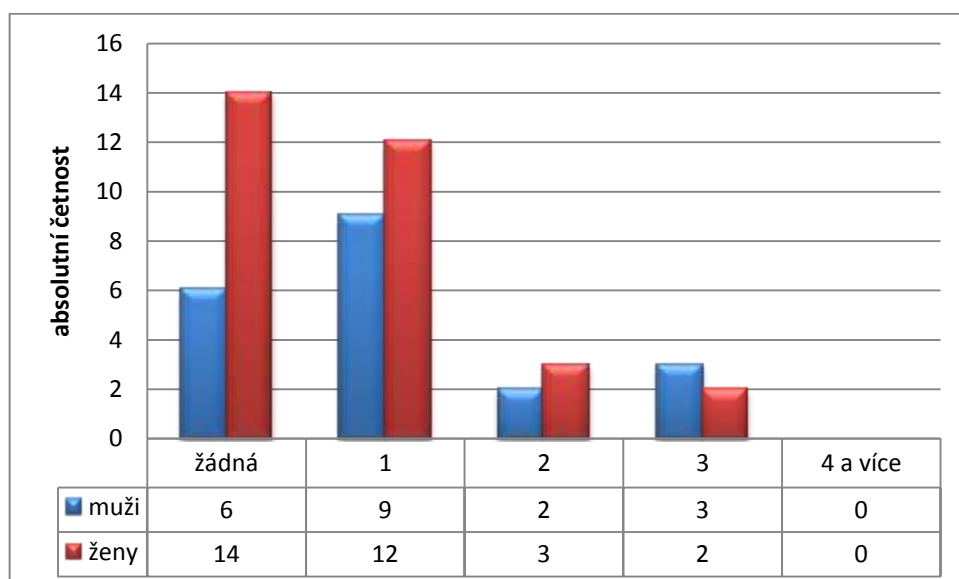
Pro interpretaci výsledku použijeme opět grafické zpracování získaných dat, a to v relativní procentuální četnosti ve skupinách podle gender.

Obrázek 6: Vnímání vlastní motivace ke vzdělávání u seniorů podle gender

V případě pocíťované vlastní motivace ke vzdělávání došlo z hlediska gender k naprosto vyváženému výsledku. Celkem 76,19 % mužů a 76,69 % žen se cítí být motivováno. Naproti tomu u 23,81 % mužů a 23,31 % žen tomu tak není, a žádnou motivaci ke vzdělávání aktuálně nepocíťují. Přes deklarovanou absenci motivace však u dotčené skupiny dochází k aktivitám ve vzdělávání.

Obrázek 7: Počet aktivit za posledních 12 měsíců u skupiny seniorů bez motivace ke vzdělávání

Zdá se, že jde o ojedinělé aktivity, které mohou uspokojovat aktuální krátkodobou potřebu, nebo odrážejí reakci na aktuální nabídku vzdělávacích akcí, bez hlubšího uvědomění si vlastní potřeby a motivace.

5.1.3 Vliv dosaženého vzdělání na úroveň motivace seniorů ke vzdělávání

Následující dílčí výzkumný problém je relační a zabýváme se v něm vlivem dosaženého vzdělání seniorů na aktuální míru motivace ke vzdělávání. **Jaký je vztah mezi předchozím dosaženým vzděláním a současnou mírou motivace seniorů ke vzdělávání?**

Při vyslovení věcné hypotézy **H1: Dosažené vzdělání má vliv na míru motivace ke vzdělávání u osob seniorského věku**, vycházíme z předpokladu, že lidé, kteří dosáhli v průběhu života vyššího vzdělání, mají ke vzdělávání kladný vztah a jsou více motivováni v této oblasti.

Hypotézy pro statistické ověření:

H0: Předpokládáme, že neexistuje vztah mezi úrovní motivace ke vzdělávání seniorů v závislosti na předchozím dosaženém vzdělání.

HA: Předpokládáme, že existuje vztah mezi úrovní motivace ke vzdělávání seniorů v závislosti na předchozím dosaženém vzdělání

K přehledné vizualizaci dat získaných z dotazníkového šetření byla zpracována kontingenční tabulka, která odráží vztah míry motivace a dosaženého vzdělání.

Tabulka 5: Pocit míry motivace v závislosti na předchozím dosaženém vzdělání

Vzdělání	Četnost podle míry motivace na škále 1 – 5					Celkem
	1	2	3	4	5	
Základní	0	4	4	5	11	24
Středoškolské odborné	8	15	23	11	6	63
Středoškolské s maturitou	12	29	27	7	5	80
Vysokoškolské	16	20	13	1	0	50
Celkem	36	68	67	24	22	217

Pro určení těsnosti vztahu použijeme výpočet Kendallova koeficientu shody, přičemž nejprve určíme pořadí typu vzdělání v interakci s dosaženou četností u jednotlivých škál míry motivace.

Tabulka 6: Výpočet Kendalova koeficientu shody

Vzdělání	Míra motivace na škále 1 – 5					Součet pořadí X	Celkem X ²
	1	2	3	4	5		
Základní	4	4	4	3	1	16	256
Středoškolské odborné	3	3	2	1	2	11	121
Středoškolské s maturitou	2	1	1	2	3	9	81
Vysokoškolské	1	2	3	4	4	14	196
						Σ 50	654

Kendallův koeficient zde vypočítáváme podle vzorce (Chráska, 2007, s. 107).

$$W = \frac{\sum X^2 - \frac{(\sum X)^2}{n}}{\frac{1}{12} \cdot k^2 \cdot (n^3 - n)}$$
, kde X = součet pořadí, n = počet posuzovaných typů vzdělání a následně k = počet srovnávaných pořadí jednotlivých úrovní míry motivace.

$$W = \frac{654 - \frac{50^2}{4}}{\frac{1}{12} \cdot 5^2 (4^3 - 4)} = 0,232$$

Pro posouzení statistické významnosti Kendalova koeficientu shody vypočítáme testové kritérium chí kvadrát χ^2 (Chráska, 2007, s. 109).

$$\chi^2 = W \cdot k(n-1),$$

kde W je vypočítaný Kendallův koeficient shody, n = počet posuzovaných objektů (typ vzdělání) a následně k = počet srovnávaných pořadí jednotlivých úrovní míry motivace.

$$\chi^2 = 0,232 \cdot 5 (4-1) = 3,480$$

Kritická hodnota $\chi_{0,05}^2$ v hladině významnosti 0,05 a ve 3. stupni volnosti = 7,815.

Vyhodnocení:

Výsledná hodnota Kendalova koeficientu svědčí o nízké těsnosti vztahu mezi předchozím dosaženým vzděláním a mírou motivace dotazovaných seniorů. Následně vypočítané testové kritérium χ^2 je menší než kritická hodnota $\chi_{0,05}^2$, proto přijímáme nulovou hypotézu H₀: neexistuje vztah mezi úrovní motivace ke vzdělávání seniorů v závislosti na předchozím dosaženém vzdělání.

Hypotéza H1: Dosažené vzdělání má vliv na míru motivace ke vzdělávání u osob senior-ského věku, tedy nebyla prokázána a potvrzena.

5.1.4 Rozdíly v motivaci ke vzdělávání u seniorů žijících ve městě a na venkově

Následující relační dílčí výzkumný problém se věnuje motivaci jako potřebě a jejím vztahu k bydlišti seniorů. **Ovlivňuje bydliště seniorů jejich motivaci ke vzdělávání?**

Předpokládáme, že existují rozdíly v motivaci ke vzdělávání u seniorů žijících ve městě a na venkově a vyslovujeme hypotézu **H2: Seniori žijící ve městě jsou více motivováni ke vzdělávání než seniori žijící na venkově.**

Domníváme se, že zmíněné rozdíly souvisí s překážkami, které respondenty v určitém směru limitují a mohou mít vliv na motivaci. Důležitým faktorem se může jevit jak šíře nabídky, tak i dopravní dostupnost odpovídajících vzdělávacích aktivit a jejich koncentrace ve městech.

Pro ověření věcné hypotézy stanovujeme tyto statistické hypotézy.

H₀: Předpokládáme, že bydliště seniorů nemá vliv na jejich motivaci ke vzdělávání

H_A: Předpokládáme, že bydliště seniorů má vliv na jejich motivaci ke vzdělávání

Potřeby k motivaci byly v dotazníku obsaženy v otázce č. 8. Při zatřídění podle klasifikace došlo ke sloučení - viz tabulku 7.

Tabulka 7: Klasifikace odpovědí otázky č. 8 dotazníku podle druhů potřeb

Odpověď na dotaz	Klasifikace potřeby
Potřeba vědění, touha po rozvoji vaší osobnosti	kognitivní
Potřeba setkávat se s vrstevníky	sociální
Vyplnění volného času	aktivity
Potřeba rozvíjení koníčků a zálib Možnost realizace nesplněných přání	seberealizace
Zachování vlastní duševní vitality	kompenzace nedostatků

Pro určení statistické významnosti použijeme test nezávislosti chí-kvadrát pro kontingenční tabulku (Chráška, 2007, s. 77).

Tabulka 8: Pozorované četnosti P a očekávané četnosti O dle druhů potřeb a dle bydliště respondentů

Bydliště		kognitivní	sociální	potřeba aktivity	kompence nedostatku	seberealizace	celkem	bez motivace	celkový součet
Město	P (O)	66 (56,90)	44 (47,52)	56 (61,90)	68 (64,40)	63 (62,28)	187	5	192
Venkov	P (O)	25 (34,10)	32 (28,48)	43 (37,10)	35 (38,60)	43 (39,72)	288	5	293
celkem		91	76	99	103	106	475	10	485

Na data v tabulce 8 aplikujeme vzorec $\frac{(P-O)^2}{O}$, kde P = pozorovaná četnost, O = očekávaná četnost a vypočteme testové kritérium $\chi^2 = \sum \frac{(P-O)^2}{O}$

Tabulka 9: Výpočet testového kritéria χ^2 dle druhů potřeb a dle bydliště respondentů

Bydliště	Potřeba					Celkem
	kognitivní	sociální	potřeba aktivity	kompence nedostatku	seberealizace	
Město	1,456	0,261	0,563	0,201	0,162	2,642
Venkov	2,429	0,435	0,939	0,335	0,270	4,408
Celkem	3,885	0,696	1,501	0,536	0,433	7,051

$$\chi^2 = 7,051$$

Vyhodnocení:

Kritická hodnota $\chi_{0,05}^2$ v hladině významnosti 0,05 ve 4. stupni volnosti = 9,488

Testové kritérium χ^2 je menší než kritická hodnota $\chi^2_{0,05}$. Na základě srovnání přijímáme nulovou hypotézu - bydliště seniorů nemá vliv na jejich motivaci ke vzdělávání

Nepotvrdili jsme domněnku, že respondenti žijící ve městě jsou více motivováni ke vzdělávání než senioři žijící na venkově a to i přes to, že na doplňující otázku o dostupnosti vzdělávacích aktivit odpovědělo celkem 214 respondentů, že v případě života na venkově jsou požadované vzdělávací aktivity dostupné v místě bydliště pouze pro 35 z nich (26,32%), zatím co v případě města nachází v místě bydliště tyto aktivity 98 (73,68%) oslovených respondentů.

5.1.5 Zájem jako motivační síla ve vzdělávání seniorů

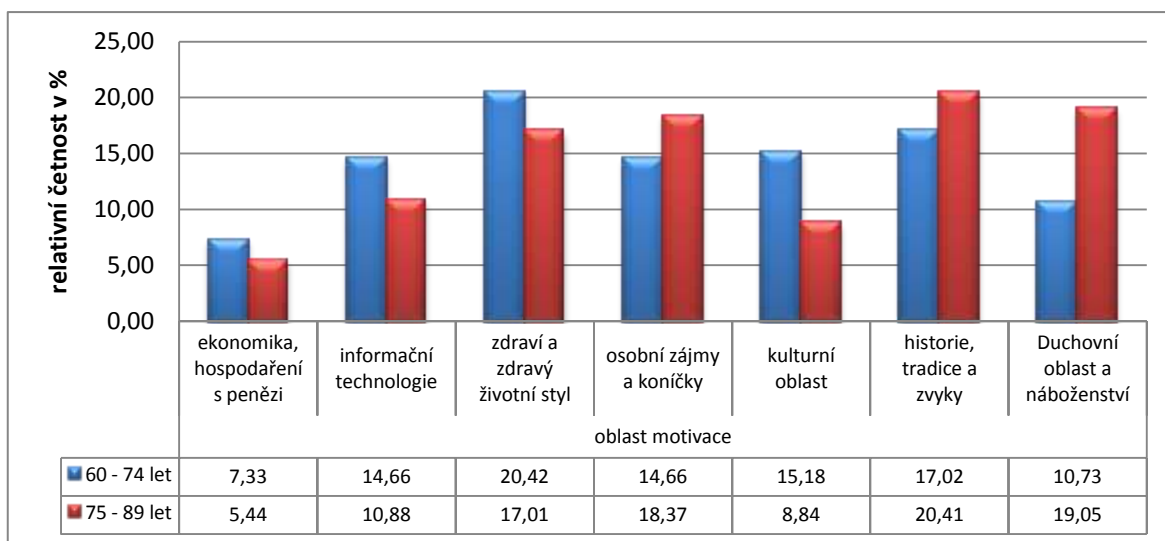
V dalším dílčím výzkumném problému se budeme zabývat zájmem jako motivační silou působících na seniory a jeho interakcí s motivy (potřebami) v oblasti vzdělávání.

Jaké motivy ke vzdělávání převládají v jednotlivých věkových kategoriích seniorů?

Ve vyhodnocení se zaměříme na skupiny mladších seniorů ve věku 60 – 74 let a starších seniorů ve věku 75 – 89 let, neboť respondenti ve věku nad 90 let se vyslovili vyrovnaným poměrem pouze pro potřeby v oblasti zdraví a zdravého životního stylu a dále pak v oblasti duchovní. U respondentů ve věku 60 – 74 let proti skupině respondentů ve věku 75 – 89 let převažuje potřeba vzdělávání ve věcech ekonomických a finančních (7,33% proti 5,44%), oblasti informačních technologií (14,66% proti 10,88%), oblasti zdraví a zdravého životního stylu (10,42% proti 17,01%) a oblasti kulturní (15,18% proti 8,84%). Naopak u této skupiny mladších seniorů je nižší potřeba v oblasti osobních zájmů a koníčků (14,66% proti 18,37%), v oblasti historie (17,02% proti 20,41%) a v oblasti duchovní (10,73% proti 19,05%).

Zatím co senioři ve věku 60 - 74 let jsou více motivováni v oblastech, které představují aktivní stárnutí a můžeme za ně považovat ekonomické a finanční dovednosti, znalost nových informačních technologií, oblast kultury a v neposlední řadě i otázky zdraví a zdravého životního stylu, senioři ve věku 75 - 89 let jsou více motivováni v oblasti duchovní, náboženské, historie, zvyků a tradic a v rovněž osobních zájmů a koníčků.

Obrázek 8: Rozložení motivů ke vzdělávání podle oblasti motivace a věku respondentů

Na základě výsledků dotazníkového šetření tedy můžeme konstatovat, že motivy ke vzdělávání procházejí v různých věkových kategoriích vývojem od aktivního stárnutí k aktivitám převážně v duchovní rovině.

Jak souvisí sociodemografické faktory se zájmem o typy vzdělávací aktivity?

Předpokládáme, že motivy či pohnutky ke vzdělávání seniorů vychází téměř výhradně z jejich vnitřních potřeb a kategorizujeme je do oblastí. Dále se domníváme, že tyto potřeby lze uspokojit vhodným typem vzdělávací aktivity, která eliminuje již existující nebo nově vznikající bariéry ve vzdělávání. Zaměřujeme se zde na zájem o typ vzdělávací aktivity jako na sílu ovlivňující motivaci. Zároveň předpokládáme, že senioři v praxi pocítují potřeby ve více oblastech a tyto mohou být uspokojovány různými typy aktivit, proto měli respondenti dotazníkového šetření možnost vybrat více než jednu z nabízených odpovědí a zjištěné výsledky budou prezentovány v relativní (procentuální) četnosti.

Motivace seniorů je výsledkem celé řady činitelů a jedním z nich je i motivační síla projevující se zájmem o formu vzdělávání, kterou jsou potřeby seniorů uspokojovány. Z výsledku námi provedeného průzkumu vyplývá, že s rostoucím věkem existují rozdíly jak ve volbě předmětu vzdělávání, tak i v preferenci formy poskytovaného vzdělávání. Svou roli sehrává i bydliště respondentů, i když se jedná z pohledu statistiky o nevýznamnou skutečnost. Jak už bylo uvedeno dříve, pouze 26,32 % respondentů žijících na venkově má vzdělávací aktivity dostupné v místě bydliště. Tento fakt se nepochybně odráží u tématu univerzit třetího věku, které úzce souvisí nejen s dopravní dostupností aktivity, neboť se

jedná o formu vzdělání vázanou na univerzitní centra, ale i s předchozím dosaženým vzděláním. Jestliže 4,02 % respondentů žijících na venkově považuje tuto formu jako zásadní v jejich motivaci ke vzdělávání, pak pro respondenty žijící ve městě je to plných 13,22 %. Z hlediska věkových kategorií je pro tuto formu vzdělávání motivována především skupina mladších seniorů do 74 let (12,28% respondentů), u starších seniorů pak dochází k výraznému poklesu zájmu na pouhé 3,25% respondentů. To odpovídá i věkovému složení posluchačů univerzit třetího věku. Například Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze ve své výroční zprávě o činnosti za rok 2010 uvádí, že ve věkovém složení posluchačů převažovali lidé mezi 65 až 70 lety a lidé mladší 65 let. Osoby mezi 71. a 75. rokem věku tvořili jen 10% a nad 75 let pak pouze 5% posluchačů. (Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, © 2012)

Obdobný rozdíl převládá i u aktivit typu dlouhodobých kurzů, které však představují nejméně motivační formu vzdělání jak z hlediska bydliště, tak z hlediska věku respondentů.

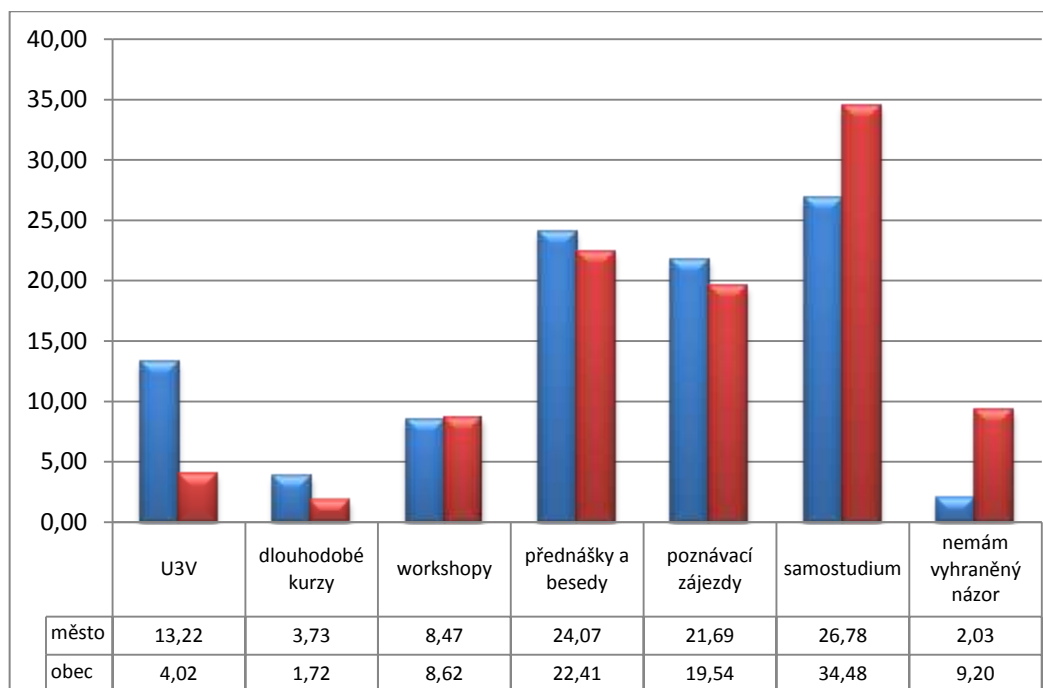
Největší motivaci pocítují respondenti naopak u vzdělávacích forem v kategorii přednášek, besed a krátkodobých kurzů, společně s kategorií poznávacích zájezdů. Společnými charakteristickými rysy těchto forem vzdělávání je krátkodobost, charakter veřejné akce představující pro respondenty příležitost společenského setkávání a eliminaci samoty. V neposlední řadě tyto formy vzdělávání v sobě obsahují i prvek zábavy, který zvyšuje jejich motivační atraktivitu.

Motivace u těchto forem je vyvážená jak u respondentů žijících ve městě, kdy ke vzdělávání je motivují přednášky a besedy v 24,07% a poznávací zájezdy ve 21,69% případů, tak i na venkově, kdy ve prospěch těchto forem se vyslovili respondenti ve 22,41% a 19,54% případů.

Motivace ke vzdělávání se prostřednictvím přednášek, besed, krátkodobých kurzů a poznávacích zájezdů je stabilní i napříč věkovým spektrem, kdy je takto téměř shodně motivováno 44,72 % mladších seniorů ve věku 60 – 74 let a současně i 44,72% starších seniorů ve věku 75 – 89 let.

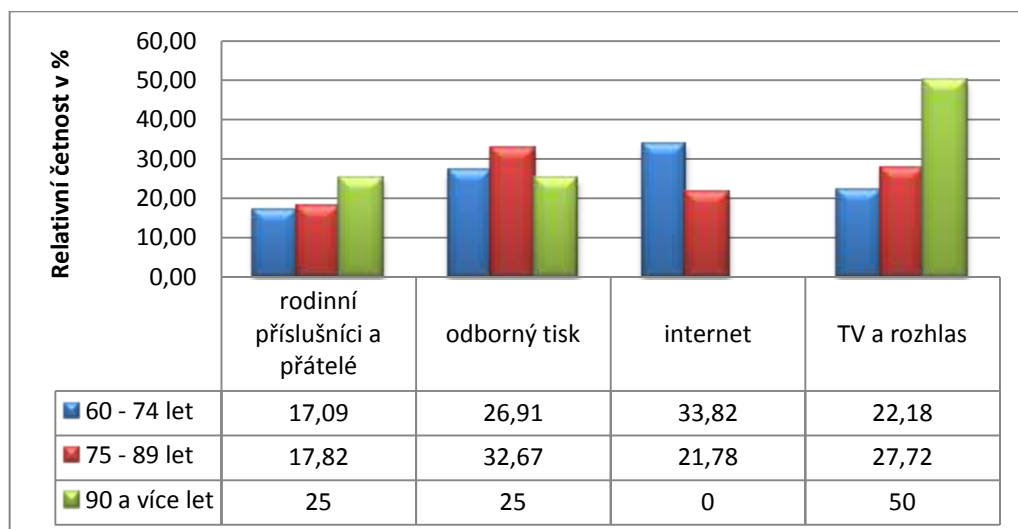

Obrázek 9: Zájem o typy vzdělávací aktivit podle místa bydliště respondentů

Zvláštním případem vzdělávacích aktivit je samostudium. Celkem 201 respondentů uvedlo jako vhodnou motivační sílu aktivitu, která je vedena lektorem, avšak 139 z nich k této volbě doplňuje samostudium. Zajímaly nás i zdroje, z kterých senioři čerpají informace. Vedle tradičních zdrojů, jakými jsou odborné tištěné zdroje, média a nejbližší okolí seniora jsme do průzkumu zařadili i internet, který je vnímán především jako doména mladých lidí. Výsledky výzkumu ukazují na pozoruhodnou skutečnost, která odporuje zavedenému klišé v otázce vztahu seniorů a nových technologií. Plných 33,82% respondentů ve věku 60 – 74 let uvedlo jako zdroj informací při samostudiu internet a ve věku 75 – 89 let se jednalo o 21,78 % respondentů. Ve využití tištěných materiálů je tato situace obrácená, kdy 26,91 % respondentů ve věku 60 – 74 let využívá tento zdroj. Situace ukazuje na skutečnost, že do seniorského věku dospěli jedinci, kteří počítač běžně používali ve svém zaměstnání a považují jej za běžný pracovní nástroj a internet za zdroj informací. Současně se zde zřejmě projevují výsledky předcházejících vzdělávacích aktivit, které si kladly za cíl seznamovat seniory s informačními technologiemi.

Obrázek 10: Zdroje informací při samostudiu respondentů

SHRNUTÍ

V úvodu jsme si vytkli za cíl realizovat vlastní výzkum a prezentovat studii popisující motivaci ke vzdělávání v seniorském věku.

Podařilo se nám prokázat skutečnost, že dnešní senioři kladou důraz na vzdělání a považují je za důležité. Současně z dotazníkového šetření vyplynulo, že motivace ke vzdělávání seniorů není ovlivněna genderově. Nicméně, všichni respondenti se necítí být motivovanými. Při podrobném zkoumání vyšlo najevo, že se vzdělávacích aktivit účastní. Skutečnost nasvědčuje tomu, že se jedná o ojedinělé aktivity, které mohou uspokojovat aktuální krátkodobou potřebu, nebo odrážejí reakci na aktuální nabídku vzdělávacích akcí, a to bez hlubšího uvědomění si vlastní potřeby a motivace.

Dva dílčí výzkumné problémy jsme podrobili statistickému šetření a nepodařilo se nám potvrdit původní předpoklady vyšší motivovanosti osob, které v průběhu života dosáhli vyššího vzdělání, tak i vyšší motivace u jedinců žijících ve městě. Výsledky výzkumu prokázaly, že neexistuje vztah mezi úrovní motivace ke vzdělávání seniorů v závislosti na předchozím dosaženém vzdělání. V druhém případě jsme museli konstatovat, že bydliště seniorů nemá vliv na jejich motivaci ke vzdělávání.

V závěru praktické části jsme se věnovali zájmu jako motivační síle. Deskripcí vytěžených dat z dotazníkového šetření jsme prokázali, že potřeba, ať už je nazývána důvodem, motivem či pohnutkou, je spjata s věkem a prochází vývojem od potřeb charakteristických pro aktivní přístup k životu směrem k duchovní rovině.

U zájmu, který chápeme jako motivační sílu, jsme zjistili, že senioři považují za nejvíce promotivační vzdělávací aktivity typu přednášek, besed a krátkodobých kurzů, společně s poznávacími zájezdy, které se vyznačují časovým omezením, charakterem veřejné akce s prvky zábavy a představující pro respondenty příležitost společenského setkávání.

Nezastupitelnou roli v této oblasti sehrávají spolky, které se zabývají pořádáním volnočasových aktivit seniorů, mezi něž patří i různé vzdělávací programy na posílení ekonomické, počítačové a právní gramotnosti. Spolky se snaží seniory tedy nejen pobavit, ale i vzdělávat, aby zamezily postupné marginalizaci a vyčleňování této skupiny obyvatel. Z výsledků dotazníkového šetření je zřejmé, že členství ve spolcích obecně zvyšuje aktivitu seniorů, bez ohledu na to, zda sdružuje pouze seniory, či nikoliv. Markantní rozdíl v motivaci se projevuje zejména u vícečetných aktivit.

K překvapujícímu zjištění jsme došli v doplňující otázce věnované zdrojům informací při samostudiu, kdy významná část populace seniorů upřednostňuje jako zdroj informací internet, což odporuje doposud zavedenému předsudku, že senioři nechtějí a neovládají nové informační technologie.

ZÁVĚR

Seniorský věk a penze. Tři slova, která v sobě skrývají protikladné pocity. Bojíme se stáří, ale těšíme se na období, kdy budeme moci uskutečnit svoje tužby a přání, které jsme v aktivním životě odkládali. Svoje stáří si přejeme prožít důstojně a klademe si otázky: „Jak obstát v dnešním světě? Jak udržet krok?“ Jedna z možností vedoucích k úspěchu je vzdělávat se i v seniorském věku a položené otázky proměnit v motivační impuls. V této práci jsme si kladli za cíl definovat základní pojmy, které se vážou k motivaci a vzdělávání a to s aspektem na seniorský věk. Rovněž jsme hledali odpověď na otázku souvislostí některých sociodemografických faktorů a motivace, potažmo vlivu motivů a motivačních sil na typy vhodných vzdělávacích aktivit.

Je v zájmu společnosti, která začíná čelit nepříznivému demografickému vývoji, aby lidé seniorského věku byli motivováni ke vzdělávání jako prostředku aktivního stárnutí. Je v zájmu společnosti poznat všechny aspekty podněcující, ale i mařící tento proces. Je na nás všech, abychom podporovali seniory v cestě za dalším vzděláváním, ale je pouze na nich, zda po této cestě půjdou. Klíč ke spokojenému stáří drží člověk sám ve své ruce a je jen na něm, jestli se rozhodne odemknout bránu poznání a prožít poslední etapu života plnohodnotně.

Naše práce se zabývala motivací ke vzdělávání seniorů a vícekrát byla zdůrazněna skutečnost, že vzdělávání je celoživotním procesem. Tuto pravdu pochopil a hlásal již antický básník a zákonodárce Solón, když řekl: „Dokud žiješ, uč se! Nečekej, že moudrost s sebou přinese stáří“. Staletí potvrzují pravdivost jeho slov.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- BENEŠ, Milan. *Úvod do andragogiky*. Dotisk. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2003. ISBN 80-7184-542-6.
- BENEŠ, Milan. *Andragogika*. 2., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Grada, 2014, 176 s.
- BENEŠOVÁ, Dana. *Gerontagogika: vybrané kapitoly*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského Praha, 2014, 136 s. ISBN 978-80-7452-039-6.
- ČORNANIČOVÁ, Rozália. *Edukácia seniorov: vznik, rozvoj, podnety pre geragogiku*. 1. vyd. Bratislava: Univerzita Komenského, 1998, 156 s. ISBN 80-223-1206-1.
- HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. *Psychologický slovník*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2000, 774 s. ISBN 80-717-8303-X.
- HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Fenomén stáří*. Vyd. 2., podstatně přeprac. a dopl. Praha: Havlíček Brain Team, 2010, 365 s. ISBN 978-80-87109-19-9.
- HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Sociální gerontologie, aneb, Seniori mezi námi*. 1. vyd. Praha: Galén, 2012. ISBN 978-80-7262-900-8.
- CHRÁSKA, Miroslav. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2007. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-1369-4.
- JŮVA, Vladimír. *Základy pedagogiky pro doplňující pedagogické studium*. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-85931-95-8.
- KLEVETOVÁ, Dana a Irena DLABALOVÁ. *Motivační prvky při práci se seniory*. 1. vyd. Praha: Grada, 2008, 202 s. Sestra (Grada). ISBN 978-80-247-2169-9.
- MUŽÍK, Jaroslav. *Androdidaktika*. 2., přeprac. vyd. Praha: ASPI, 2004, 146 s. Lidské zdroje. ISBN 80-735-7045-9.
- MŮHLPACHR, Pavel. *Gerontopedagogika*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2004, 203 s. ISBN 80-210-3345-2.
- NAKONEČNÝ, Milan. *Sociální psychologie*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1999, 287 s. ISBN 80-200-0690-7
- NAKONEČNÝ, Milan. *Motivace chování*. 3., přeprac. vyd. V Praze: Triton, 2014, 599 s. ISBN 978-80-7387-830-6.
- ONDRÁKOVÁ, Jana. *Vzdělávání seniorů a jeho specifika*. Červený Kostelec: Pavel Mer-
vart, 2012, 168 s. ISBN 978-80-7465-038-3.

PACOVSKÝ, Vladimír a Hana HEŘMANOVÁ. *Gerontologie*. Praha: Avicenum, 1981. ISBN 08-044-81.

PALÁN, Zdeněk. *Lidské zdroje: výkladový slovník*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2002. ISBN 80-200-0950-7.

PETŘKOVÁ, Anna a Rozália ČORNANIČOVÁ. *Gerontagogika: úvod do teorie a praxe edukace seniorů: studijní texty pro distanční studium*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2004, 92 s. ISBN 80-244-0879-1.

PLHÁKOVÁ, Alena. *Učebnice obecné psychologie*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2004, 472 s. ISBN 80-200-1086-6.

PRŮCHA, Jan. *Andragogický výzkum*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2014, 152 s. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-5232-7.

PRŮCHA, Jan a Jaroslav VETEŠKA. *Andragogický slovník*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-3960-1.

PŘIBYL, Hugo. *Lidské potřeby ve stáří*. Praha: Maxdorf, 2015, 96 stran. Jessenius. ISBN 978-80-7345-437-1.

RABUŠICOVÁ, Milada (ed.) a Ladislav RABUŠIC (ed.). *Učíme se po celý život?: o vzdělávání dospělých v České republice*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2008, 339 s. ISBN 978-80-210-4779-2.

ŘÍČAN, Pavel. *Psychologie osobnosti: [obor v pohybu]*. Vyd. 5., rozš., V Grada Publishing 1. Praha: Grada, 2007, 196 s. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-1174-4.

ŠERÁK, Michal. *Zájmové vzdělávání dospělých*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-551-6.

ŠPATENKOVÁ, Naděžda a Lucie SMÉKALOVÁ. *Edukace seniorů: geragogika a gerontodidaktika*. Vydání 1. Praha: Grada, 2015, 232 stran. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-5446-8.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie II.: dospělost a stáří*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2007, 461 s. ISBN 978-80-246-1318-5.

VETEŠKA, Jaroslav a Michaela TURECKIOVÁ. *Vzdělávání a rozvoj podle kompetencí: kompetence v andragogice, pedagogice a řízení*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2008, 140 s. ISBN 978-80-86723-54-9.

VODÁK, Jozef a Alžbeta KUCHARČÍKOVÁ. *Efektivní vzdělávání zaměstnanců. 2., aktualiz. a rozš. vyd.* Praha: Grada, 2011, 237 s. Management (Grada). ISBN 978-80-247-3651-8.

VÝROST, Jozef a Ivan SLAMĚNÍK. *Sociální psychologie. 2., přeprac. a rozš. vyd.* Praha: Grada, 2008, 404 s. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-1428-8.

internetové zdroje:

Česká republika od roku 1989 v číslech. *Český statistický úřad* [online]. Praha, 2015 [cit. 2016-04-18]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/ceska-republika-od-roku-1989-v-cislech>

ČSÚ - věková struktura. *Český statistický úřad* [online]. Praha, 2015 [cit. 2016-04-18]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/staticke/animgraf/cz/>

HÁJEK, Martin. Vybrané teorie motivace k vedení lidí. *Vedeme.cz* [online]. 2013 [cit. 2016-04-18]. Dostupné z: <http://www.vedeme.cz/pro-vedeni/kapitoly-vedeni/65-teorie-motivace/85-teorie-motivace.html>

Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze: Výroční zpráva o činnosti za rok 2010 [online]. Praha, 2012 [cit. 2016-04-18]. Dostupné z: <http://www.prf.cuni.cz/dokumenty-download/1404044556/>

Strategie regionálního rozvoje ČR na období 2014 - 2020. *Ministerstvo pro místní rozvoj ČR* [online]. Praha, 2013 [cit. 2016-04-18]. Dostupné z: <http://www.mmr.cz/cs/Podpora-regionu-a-cestovni-ruch/Regionalni-politika/Koncepce-Strategie/Strategie-regionalniho-rozvoje-CR-2014-2020>

Zákon č. 128/2000 Sb., o obcích (obecní zřízení)

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

© všechna práva vyhrazena

aj. a jiné

apod. a podobně

atd. a tak dále

ČR Česká republika

např. například

tj. to je(st)

tzv. takzvaný

U3V univerzita třetího věku

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek 1: Věková struktura obyvatel ČR.....	14
Obrázek 2: Maslowova hierarchie potřeb.....	21
Obrázek 3: Pyramida motivace učení seniorů	23
Obrázek 4: Věkové a genderové složení respondentů výzkumu	39
Obrázek 5: Náhled seniorů na vzdělávání v seniorském věku podle gender.....	40
Obrázek 6: Vnímání vlastní motivace ke vzdělávání u seniorů podle gender	41
Obrázek 7: Počet aktivit za posledních 12 měsíců u skupiny seniorů bez motivace ke vzdělávání	41
Obrázek 8: Rozložení motivů ke vzdělávání podle oblasti motivace a věku respondentů	47
Obrázek 9: Zájmem o typy vzdělávací aktivit podle místa bydliště respondentů	49
Obrázek 10: Zdroje informací při samostudiu respondentů	50

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1: Složení obyvatelstva ČR podle věkových skupin ke dni 31. 12. 2014.....	15
Tabulka 2: Struktura dotazníku.....	37
Tabulka 3: Účast respondentů v předvýzkumu.....	38
Tabulka 4: Kvótní výběr výzkumného vzorku	39
Tabulka 5: Pocit míry motivace v závislosti na předchozím dosaženém vzdělání....	42
Tabulka 6: Výpočet Kendalova koeficientu shody.....	43
Tabulka 7: Klasifikace odpovědí otázky č. 8 dotazníku podle druhů potřeb	44
Tabulka 8: Pozorované četnosti P a očekávané četnosti O dle druhů potřeb a dle bydliště respondentů.....	45
Tabulka 9: Výpočet testového kritéria X ² dle druhů potřeb a dle bydliště respondentů	45

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha P1: Dotazník předvýzkumu

Příloha P2: Dotazník hlavního výzkumu

PŘÍLOHA P I: DOTAZNÍK PŘEDVÝZKUMU

Motivace seniorů ke vzdělávání

Anonymní dotazník předvýzkumu pro potřeby studentské bakalářské práce

Pokyny pro vyplnění: Vaši odpověď označte křížkem v příslušném políčku, nebo uveďte slovní doplnění v poli „Jiné“. U otázky vyberte vždy jen jednu relevantní odpověď. Pouze u otázek č. 8, 9 a 14 můžete označit více možností.

*Povinné pole

1) Jakého jste pohlaví? *

Označte jen jednu elipsu.

- Žena
 Muž

2) Do jaké věkové kategorie patříte? *

Označte jen jednu elipsu.

- 60 - 74 let
 75 - 89 let
 90 let a více

3) Jaké je Vaše nejvyšší dosažené vzdělání? *

Označte jen jednu elipsu.

- Základní
 Středoškolské bez maturity s výučním listem
 Středoškolské s maturitou
 Vyšší odborné nebo vysokoškolské

4) Jste obyvatelem města nebo venkova?

Označte jen jednu elipsu.

- Města (obce nad 3000 obyvatel)
 Venkova (obce do 3000 obyvatel)

5) Jste členem nějakého spolku nebo spolků? *

Označte jen jednu elipsu.

- Ano
 Ne

6) Pokud jste členem nějakého spolku, sdružuje tento výlučně seniory (např. Klub seniorů)?

Označte jen jednu elipsu.

- Ano
 Ne

7) Považujete vzdělávání ve svém věku za: *

Označte jen jednu elipsu.

- Velmi důležité
 Důležité
 Nedůležité
 Zbytečné

8) Jaké potřeby Vás vedou ke vzdělávání? *

U této otázky můžete uvést více odpovědí.

Zaškrtněte všechny platné možnosti.

- Potřeba vědění, touha po rozvoji vaší osobnosti
 Potřeba rozvíjení koníčků a zálib
 Vyplnění volného času
 Potřeba setkávat se s vrstevníky
 Zachování vlastní fyzické a duševní vitality
 Možnost realizace nespíněných přání
 Jiné: _____

9) Která oblast vzdělávání seniorů Vás zajímá? *

U této otázky můžete uvést více odpovědí

Zaškrtněte všechny platné možnosti.

- Ekonomika - hospodaření s penězi a ostatní finanční dovednosti
 Nové informační technologie (práce na PC, internet, mobil)
 Zdravotnictví
 Osobní zájmy a koníčky
 Kulturní oblast
 Historie, tradice a zvyky
 Duchovní oblast a náboženství
 Jiné: _____

10) Vámi požadované vzdělávací aktivity jsou dostupné převážně:

Označte jen jednu elipsu.

- v místě bydliště
 do 50 km od místa bydliště
 více jak 50 km od místa bydliště

11) Cítíte se ve svém věku motivován/a ke vzdělávání? *

Označte jen jednu elipsu.

- Ano
 Ne

12) Ohodnot'te svoji současnou mírou motivace ke vzdělávání : *

Označte jen jednu elipsu.

	1	2	3	4	5	
nejvyšší motivace	☐	☐	☐	☐	☐	nejnižší motivace

13) Kolika vzdělávacích aktivit jste se během posledního roku účastnil/a? *

Mezi vzdělávací aktivity náleží například přednášky, kurzy, semináře, workshopy, poznávací zájezdy, samostudium

Označte jen jednu elipsu.

- Neúčastnil/a jsem se
 1 aktivita
 2 a více aktivit

14. 14) Jakých typů vzdělávacích aktivit jste se zúčastnil/a?

Zaškrtněte všechny platné možnosti.

- Univerzita třetího věku
 Kurzy
 Workshopy
 Přednášky, besedy a semináře
 Poznávací zájezdy
 Samostudium (počítač; internet, četba)
 Jiné: _____

15) Jaký byl váš hlavní zdroj informací v případě samostudia?

Zaškrtněte všechny platné možnosti.

- Rodinní příslušníci, přátelé (například vnuk mne naučil ovládat mobilní telefon)
 Tištěné materiály (knihy, odborné časopisy)
 Užití počítače (internet, e-knihy)
 Média (televize, rozhlas, video a CD)

PŘÍLOHA P 2: DOTAZNÍK HLAVNÍHO VÝZKUMU

Motivace seniorů ke vzdělávání

Anonymní dotazník výzkumu pro potřeby bakalářské práce

Pokyny pro vyplnění: Vaši odpověď označte křížkem v příslušném políčku, nebo uveďte slovní doplnění v poli „Jiné“. U otázky vyberte vždy jen jednu relevantní odpověď. Pouze u otázek č. 8, 9, 14 a 15 můžete označit více možností.

*Povinné pole

1) Jakého jste pohlaví? *

Označte jen jednu elipsu.

- Žena
 Muž

2) Do jaké věkové kategorie patříte? *

Označte jen jednu elipsu.

- 60 - 74 let
 75 - 89 let
 90 let a více

3) Jaké je Vaše nejvyšší dosažené vzdělání? *

Označte jen jednu elipsu.

- Základní
 Středoškolské bez maturity s výučním listem
 Středoškolské s maturitou
 Vyšší odborné nebo vysokoškolské

4) Jste obyvatelem města nebo venkova? *

Označte jen jednu elipsu.

- Města (obce nad 3000 obyvatel)
 Venkova (obce do 3000 obyvatel)

5) Jste členem nějakého spolku nebo spolků? *

Označte jen jednu elipsu.

- Ano
 Ne

6) Pokud jste členem spolku, sdružuje tento výlučně seniory (např. Klub seniorů)?

Pokud nejste členem žádného spolku, uveďte do odpovědi „NE“

Označte jen jednu elipsu.

Ano

Ne

7) Jakou důležitost přikládáte vzdělávání ve svém věku? *

1 = velmi důležité; 2 = důležité; 3 = nedůležité; 4 = zbytečné

Označte jen jednu elipsu.

1   2   3   4

velmi důležité   zbytečné

8) Jaké potřeby Vás vedou ke vzdělávání? *

U této otázky můžete uvést více odpovědí.

Zaškrtněte všechny platné možnosti.

Potřeba vědění, touha po rozvoji vaší osobnosti

Potřeba rozvíjení koníčků a zálib

Vyplnění volného času

Potřeba setkávat se s vrstevníky

Zachování vlastní fyzické a duševní vitality

Možnost realizace nesplněných přání

Jiné: _____

9) Která oblast vzdělávání seniorů Vás zajímá? *

U této otázky můžete uvést více odpovědí

Zaškrtněte všechny platné možnosti.

Ekonomika - hospodaření s penězi a ostatní finanční dovednosti

Nové informační technologie (práce na PC, internet, mobil)

Zdraví a zdravý životní styl

Osobní zájmy a koníčky

Kulturní oblast

Historie, tradice a zvyky

Duchovní oblast a náboženství

Jiné: _____

10) Vámi požadované vzdělávací aktivity jsou dostupné převážně:

Označte jen jednu elipsu.

v místě bydliště

do 50 km od místa bydliště

více jak 50 km od místa bydliště

11) Cítíte se ve svém věku motivován/a ke vzdělávání? *

Označte jen jednu elipsu.

- Ano
 Ne

12) Ohodnot'te svoji současnou mírou motivace ke vzdělávání : *

Označte jen jednu elipsu.

1   2   3   4   5

nejvyšší motivace   nejnížší motivace

13) Kolika vzdělávacích aktivit jste se během posledního roku účastnil/a? *

Mezi vzdělávací aktivity náleží například přednášky, kurzy, semináře, workshopy, poznávací zájezdy, samostudium

Označte jen jednu elipsu.

0   1   2   3   4

neúčastnil/a jsem žádného vzdělávání   účastnil jsem 4 a více vzdělávacích aktivit

14) Jaké typy vzdělávacích aktivit vás zajímají a kterých se případně účastníte? *

U této otázky můžete uvést více odpovědí. Workshopem se rozumí krátkodobé kurzy zaměřené na manuální dovednosti (např. praktická výuka roubování stromů) nebo pracovní setkání s aktivním přístupem (např. zkouška hudebního tělesa, pěveckého sboru, ochotnického divadla atd.).

Zaškrtněte všechny platné možnosti.

- Univerzita třetího věku
 Dlouhodobý kurz
 Workshopy
 Přednášky, besedy a semináře
 Poznávací zájezdy
 Samostudium (počítač; internet, četba)
 Nemám vyhraněný názor

15) Jaký byl váš hlavní zdroj informací v případě samostudia?

U této otázky můžete uvést více odpovědí. Pokud není uvedeno samostudium v odpovědi předcházející otázky, potom neodpovídejte.

Zaškrtněte všechny platné možnosti.

- Rodinní příslušníci, přátelé (například vnuk mne naučil ovládat mobilní telefon)
 Tiskné materiály (knihy, odborné časopisy)
 Užití počítače (internet, e-knihy)
 Média (televize, rozhlas, video a CD)
 Jiné: _____